

18. *Bohuslavskiy O.* Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії : монографія [The press of the Ukrainian interwar emigration and struggle for independence of Ukraine: historical way, experience, discussions: A Monograph]. — Zaporizhia : Prosvita, 2008. — 452 p.
19. *Narizhnyi S.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919—1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) [The Ukrainian emigration: A cultural work of the Ukrainian emigration 1919—1939 (materials, collected by S. Narizhnyi to the second part)]. — Kyiv, 1999.
20. *Pelenskyi Ie. Yu.* UCRAINICA в західно-європейських мовах: вибрана бібліографія = Ucrainica in West European languages: A Selected Bibliography. — Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1990. — Research Report № 40.
21. *Peschanyi O.* Періодика в архіві Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР у Берні за 1918—1926 рр. [The Periodicals in the archive of the Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR in Bern of 1918—1926 yrs] // Український археографічний щорічник [The Ukrainian Archeographic Yearbook]. — Kyiv, 2012. — Vol. 19/20, issue 16/17. — P. 74—82.

Олеся Дроздовська

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА НА ЗЕЛЕНОМУ КЛІНІ
Й У МАНЬЧЖУРІЇ 1917—1921 рр.:
ІСТОРІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБИСТОСТІ

Досліджено історію українського пресовидання на Зеленому Кліні і в Маньчжурії у період українського національного піднесення на Далекому Сході. Зафіксовано імена осіб, які брали участь у творенні українських друкованих засобів масової інформації впродовж 1917—1921 рр., систематизовано біографічні відомості про них та зареєстровано факти співпраці із досліджуваними газетами й журналами.

Ключові слова: українська преса, Зелений Клин, Маньчжурія, біографічні відомості.

Исследована история украинской журналистики на Зеленом Клине и в Маньчжурии в период украинского национального подъема на Дальнем Востоке. Зафиксировано имена лиц, участвовавших в создании украинских печатных средств массовой информации в те-

чение 1917—1921 гг., систематизированы биографические сведения о них, зарегистрированы факты сотрудничества с исследуемыми газетами и журналами.

Ключевые слова: украинская пресса, Зеленый Клин, Маньчжурия, биографические сведения.

A history of the Ukrainian press publishing in the Zelny Klyn (Green Ukraine / Green Wedge) during the Ukrainian national awakening in the Far East has been studied. Names of persons who participated at a creation of the Ukrainian print media of communication spanning 1917—1921 yrs have been fixed, biographical references about them have been systematized and facts of cooperation with studied newspapers and magazines have been registered.

Key words: Ukrainian press, Zeleny Klyn, Manchuria, biographical references.

В усталеному впродовж століть світовому порядку, зокрема в політичному, соціальному, культурному, економічному житті українців, від 1917 р. набирала обертів епоха радикальних змін. Донині ще багато подій тієї доби залишаються об'єктами наукових досліджень та предметами дискусій щодо об'єктивного трактування, правдивого висвітлення тощо. Однак незаперечним є той факт, що саме 1917 року — року руйнування монархічної влади у Росії й спроби формування демократичного ладу у ній — українськими культурними, політичними діячами, зрештою, просто небайдужими громадянами було розпочато активний і незворотний процес формування держави Україна.

Знаковим цей рік є і в історії української журналістики, адже саме тоді спостерігається відродження тотально винищеної напередодні Першої світової війни національної преси на етнічних українських землях, які входили до складу Російської імперії. Водночас створюються національні часописи й у віддалених від центру цієї держави регіонах, зокрема на Далекому Сході, а саме на території компактного проживання вихідців з України, яка отримала історичну назву Зелений Клин (або Зелена Україна), та в Маньчжурії (тепер — у складі Китайської Народної Республіки).

Українське пресовидання у зазначеному регіоні впродовж 1917—1921 рр. донині залишається найменш вивченим сегментом історії української журналістики: вкрай мало відомостей (до того

ж, часто неповних та суперечливих) збереглося як про ці часописи, так і про людей, що видавали їх, редагували, співпрацювали із ними як автори тощо. Найбільше уваги вивченню історії та умов функціонування української преси на Далекому Сході присвятив І. Світ [47—54]. У його спогадах, газетних і журнальних публікаціях та історичних розвідках відклалося чимало відомостей (як свідчень очевидця та безпосереднього учасника) про прояви національного піднесення українців Зеленого Клину й Маньчжурії у 1917—1921 рр., про пресові видання та людей. Окремі факти до історії української журналістики у цьому регіоні містять праці Р. Дрока [14], А. Животка [17, с. 272], Петра Зеленого (справж. Павло Яхно) [21] та Ю. Тернопільського [62, с. 114], численні різножанрові матеріали, що відклалися на сторінках української преси 1917—1921 та пізніших років [1—5; 14; 18; 19; 23; 28; 32—34; 36—39; 44; 52; 53; 56; 63; 64; 68]. У них зареєстровано назви часописів (однак не усіх нині нам відомих), подано факти щодо обставин їх видавання, умов функціонування, виходу у світ перших, рідше — останніх чисел, імена осіб, що їх видавали, редагували, працювали над формуванням змісту тощо. Серед сучасних дослідників вивченням історії українського пресовидання на Зеленому Клині й в Маньчжурії займалися А. Попок [40—43] та О. Сидоренко [58], докладно проаналізувала історію функціонування владивостоцької газети «Щире Слово» Н. Кулеша [26]. Назви окремих часописів зафіксовано в рукописному «Реєстрі української періодичної преси від 1816 року» І. Калиновича, який зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника [22], в укладеному О. Малицьким бібліографічному покажчику «Українські й тематично українські періодичні й серійні видання в Російській Федерації та її попередниках» [65] та в енциклопедичному довіднику «Зелений Клин», упорядником якого є В. А. Чорномаз [20]. Однак українське «пресове поле» періоду національного піднесення 1917—1921 рр. на Зеленому Клині та в Маньчжурії й надалі залишається малодослідженим і малозалюдненим. До слова, донині жодне із видань, про які йтиме мова далі, не збереглося у повному комплекті. Значна частина цих пресодруків втрачена для нас у вирі тогочасних подій — сьогодні ми володіємо лише скупими відомостями про них. У запропонованій розвід-

ці не лише акцентуватимемо увагу на історії функціонування української преси у зазначеному регіоні, а й спробуємо зафіксувати та систематизувати усі виявлені факти про життя і діяльність осіб, що спричинилися до їх існування.

Активне освоєння українцями нинішніх територій Приморського, Хабаровського країв та Амурської області Російської Федерації розпочалося наприкінці XIX ст., коли перших поселенців «на Зелений Клин вивезено з України кораблями з Чорного моря» [45]. З початком функціонування Китайсько-Східної залізниці міграція з українських земель на Далекий Схід Російської імперії набирала обертів. Анонімний автор впливового донині пресового видання українських емігрантів у США — газети «Свобода» — 1921 р. у замітці «Пробудження серед українців на Далекому Сході» інформував, що на просторах врожайних землях «над Тихим океаном, в сусідстві з Японією» поселялися «переважно українські хлібороби-емігранти, з Київщини, Полтавщини, Чернігівщини... і там вони творять 78% населення...» [44]. За твердженням І. Світа, у 1918—1919 рр. українців на Зеленому Клині «було 750 тисяч» [54, с. 35].

«Як тільки появилися українці на Зеленому Клині в більшій кількості, — відзначав у своєму дописі з Харбіна до редактованого Д. Донцовим львівського «Вістника» Р. Дрок, — відразу почали вони проявляти своє культурне життя, не дивлячись на всі перешкоди й переслідування», однак відчутний його розквіт відбувся лише після революційних змін у Росії 1917 р. [14, с. 423]. У краї засновувалися українські школи, освітянські та інші фахові товариства, в усіх містах і майже у кожному селі створювалися товариства «Просвіта» та кооперативи, велися курси українознавства, значно активізувалося театральне та музичне життя, розпочали діяльність видавництва: у Владивостоці — Далекосхідне видавниче товариство ім. Т. Шевченка, Нікольську-Уссурійському — «Сяйво», Харбіні — «Українська Видавнича Спілка» [14, с. 425—427]. Окрім того, функціонували й територіальні органи національного самоврядування, серед яких — українські окружні ради у Благовещенську, Владивостоці, Нікольську-Уссурійському (тепер — м. Уссурійськ), Імані (тепер — м. Дальнєреченськ), Свободному, Хабаровську, Харбіні та ін. [20, с. 146].

З метою координації національного громадсько-політичного руху впродовж 1917—1920 рр. було скликано чотири Українські Далекосхідні з'їзди, сформовано найвищий представницький орган українців Далекого Сходу — Українську Далекосхідну крайову раду, обрано виконавчий орган влади — Український Далекосхідний секретаріат та ухвалено проект конституції національно-культурної автономії українців у цьому регіоні [14, с. 423—425; 20, с. 212—215, 218—219].

Красномовним доказом розвитку українського національного руху в регіоні була національна преса, яка, «не дивлячись на всі матеріальні труднощі, брак культурних сил та на політичні умовини, все таки існувала й розвивалася» [14, с. 426]. Упродовж 1917—1921 рр. українські часописи функціонували у Благовещенську, Владивостоці, Імані, Нікольську-Уссурійському, Свободному, Хабаровську й Харбіні. Усі видання засновувалися із метою налагодити тісну комунікацію українців краю та забезпечити їх оперативною (по можливості) інформацією не лише про події місцевого національного життя, а й про державотворчі процеси на Наддніпрянщині. На думку Р. Дрока, через відірваність Зеленого Клину «від української преси й української книжки» для місцевої української громади поява газет та журналів рідною мовою й з національним духом була вкрай необхідною і важливою для збереження її самоідентичності [14, с. 424].

Першою українською газетою на Далекому Сході став тижневик «Українець на Зеленому Клині», перше число якого побачило світ 30 квітня 1917 р. у Владивостоці [20, с. 206; 40, с. 197; 48, с. 2; 52; 65, с. 46, 47]. Його незмінним редактором упродовж 1917—1920 рр. був Дмитро Боровик (3)¹. Через фінансові труднощі газета виходила нерегулярно [20, с. 206; 48, с. 2]. Редакція дотримувалася валового принципу у нумерації чисел часопису, що нині дає змогу більш-менш точно відтворити картину його функціонування. До 24 грудня 1917 р. світ побачило 20 номерів [20, с. 206; 65, с. 47], а від січня до травня 1918 р. — 16 номерів (відомий 22-й номер датовано 28 січня, а 36-й — 27 травня) [65, с. 47]. Упродовж наступних трьох років спостерігаються спорадичні спроби віднов-

¹ Тут і далі відомості про творців української далекосхідної журналістики *див.* «Додаток».

лення видавання газети. Зокрема, І. Світ зазначає: «...помічаємо далі... ч. 42 від 2.3.1920 року» [48, с. 2]. В енциклопедичному довіднику «Зелений Клин» подаються відомості про датування ще двох чисел: «Так, після виходу 3 листопада 1918 39 числа, наступне 40 число з'явилося лише 24 травня 1919». Його вихід, як твердить автор енциклопедичної статті, «став можливим завдяки створенню однойменного видавництва, що об'єднало колективні зусилля декількох приватних осіб» [20, с. 206]. Врешті, вихід останнього (42-го) згаданого числа за 1920 р. підтверджує А. Попок, якому вдалося опрацювати його *de visu* [41]. Це число було присвячене Т. Шевченкові й побачило світ завдяки ініціативній групі, до складу якої входили Д. Боровик, А. Жуков, М. Медвецький, С. Ніжинецький та В. Потієнко [20, с. 206]. Серед його меценатів — купець і активний український громадський діяч С. Ніжинецький, військовий чиновник Г. Скляр (Скляр), поштово-телеграфний службовець М. Соловей [20, с. 143, 184, 188]. Отже, і надалі не маємо точних відомостей про те, в якому році (у 1919-му чи 1920-му) вийшло 41-ше число. Видання припинилося «зі смертю його редактора та видавця — Дмитра Боровика» [48, с. 2] та через відсутність постійного і достатнього фінансування [20, с. 206]. За даними О. Малицького, газету було відновлено у 1921р.: дослідник подає відомості про датування 3-го (14 травня) та 4-го (21 травня) чисел [65, с. 47]. Чи точні ці відомості — нам не вдалося встановити.

У замітці «Од редакції-видавництва», опублікованій у 1-му номері часопису, повідомлялося, що тижневик починає виходити «зادля того, щоб росходилося» українське слово «ширше межі наших людей, посівших Зелений Клин і далі...». Мета функціонування газети — допомогти українцям Далекого Сходу «підвестися і увихнутися з під кормиги московського уряду, централізуючого і глушачого місцеві культури і вольности, одродитися в цивілізовану вільну багату і народню Україну» [37]. Суспільно-політична публіцистика тижневика покликана ширити спершу ідею української автономії у складі Російської Федеративної Демократичної Республіки (РФДР), а згодом — державної незалежності України та української автономії на Далекому Сході [20, с. 206]. У пропонуванних матеріалах порушувано проблеми формування українських збройних сил, національної мови, свободи друку, розвитку національно-

го мистецтва, налагодження активного організованого громадського життя українців регіону та ін. У виданні вміщувалися офіційні матеріали, що відображали діяльність Української Центральної Ради, Державного Секретаріату, перебіг військових з'їздів у Києві.

Хроніку подій як місцевого життя, так і в Україні висвітлювали матеріали рубрик: «Вісти з поля письменства та мистецтва», «Місцеве українське життя», «До читальників», «Український клопіт», «Огляд життя на Україні», «Огляд загально-російського життя», «Вже вийшли з друку» та ін.

Вміщувана у газеті публіцистика подана за підписами Дмитра Боровика (також під псевд. Д. Кивороб та крипт. Де Бе), О. Глушенка (10), Олеся Досвітнього (мабуть, вміщувалися передруки його публікацій з київських та інших видань), Ю Мироненка (26) та М. Розенка (32). Літературний блок текстового наповнення часопису представлений поезіями В. Андрійка, Олександра Олеся та І. Франка.

2 травня 1917 р. Благовещенська українська рада випустила у світ 1-ше число тижневика «Українська Амурська Справа»¹, який «мав напрямок революційно-політичний, як це було зазначено в його наголовку» [20, с. 12; 40, с. 198; 48, с. 3; 63]. Цю газету, зорієнтовану на налагодження комунікації українців Далекого Сходу як поміж собою, так і з тими, хто будував українську державу на споконвічних українських землях, редагував «знаний укр. діяч» Яків Ситницький (36) [40, с. 198; 48, с. 3]. Як зазначалося у повідомленні на сторінках київської «Нової Ради», він був автором передової статті, у якій писав: «Нас тут багато, але як не згуртуємось, то нічого ми не важитимем і Україна нас забуде. Про всякі справи наші Благовещенська Українська Рада сповіщає Центральну Раду Київську. А Київська Рада всі вісти з України подає нам. Гуртуйтеся, панове, змовляйтесь, ширьте нашу газету... збирайте гроші на національний Фонд, замовляйте нам книжки, пишіть кореспонденції, будемо друкувати їх. Підтримуйте нас. Не спіть, прокидайтесь, бо час біжить — і не чекає на лінивих і байдужих». Редакція київського щоденника резюмувала: «Як бачимо, наша далека колонія живе одним життям з нами і буде свої справи так, щоб спільність з на-

¹ У джерелах трапляються помилкові інтерпретації назви цього видання: «Амурський Українець», «Українська справа на Амурі» [65, с. 48].

ми не рвалася» [63]. На сучасному етапі дослідження української преси на Далекому Сході нам відомо про вихід лише двох чисел газети [41; 48, с. 3; 65, с. 47, 48].

Від 4 червня 1917 р. у Хабаровську виходив орган партії соціалістів-революціонерів [40, с. 199] — газета «Хвиля України»¹. Перший її номер зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, другий — у фондах Державного архіву Сумської області. Її ініціатором та видавцем був Г. Кириченко (18), а редактором — Т. Дончак (14). Згодом, через від'їзд останнього з Хабаровська, обов'язки редактора взяв на себе видавець [40, с. 199; 48, с. 3]. У 1917 р. до складу редколегії цього видання також входив Прокіп Гордзівський (12) [20, с. 65]. Задекларованої періодичності — «щотижнева часопись» — редакції газети не вдалося дотриматися. «Хвиля України» виходила нерегулярно й досить недовго: останній наявний (2-й) номер датовано 11 червня, а останній відомий (6-й) — 22 грудня 1917 р. Донині немає точних відомостей про тривалість її функціонування і причини припинення. За даними І. Світа, вже через місяць після того, як Г. Кириченко через незалежні від нього обставини змушений був відійти від видавничих справ, «часопис на 6 числі вмер, надрукувавши там III Універсал Центральної Української Ради в Києві» [48, с. 3]. Сучасний дослідник історії української преси на Далекому Сході А. Попок твердить, що газета виходила до серпня 1918 р. Причиною припинення її видавання стала загибель видавця Г. Кириченка-Могили, якого було заарештовано і розстріляно [41].

На шпальтах газети підтримувалася ідея автономії України у складі Російської Федеративної Демократичної Республіки, висвітлювалися події місцевого громадсько-політичного та культурного життя, багато уваги присвячувалося подіям в Україні. Також вміщувалися передруки статей актуальної тематики з київських часописів, поезії Андрія Бібіка (під псевд. Бабенко), Б. Грінченка, Т. Шевченка, Я. Щоголіва. Більшість матеріалів друкувалися без зазначення прізвищ авторів. Серед тих, хто не приховував своєї співпраці із виданням, — А. Романюк (33), Г. Сокіл (37) та О. Ступак (40).

¹ У джерелах подаються помилкові назви видання: «Хвиля», «Хвилі України» [65, с. 59, 60].

21 червня 1917 р. вийшов у світ перший і єдиний відомий номер газети «Вісти Українського Клубу в м. Харбині», який зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Історіографія цього часопису обмежується лише згадкою його назви у розвідці А. Попка «Діяльність української преси на Далекому Сході» [40, с. 199]. Часопис є першим українським пресовим виданням у цьому місті. Відомостей про людей, причетних до його створення і функціонування, не маємо, адже функцію редактора на себе взяла рада Українського клубу, демонструючи колективну відповідальність. Основна мета часопису — популяризація діяльності харбінського Українського клубу, що був його видавцем. Номер відкриває звернення до української громади Харбіна, що закликає вступати до Клубу та надавати йому фінансову підтримку. Також у газеті опубліковано заклик до громадян відгукнутися на прохання Української Центральної Ради про збір пожертв до Національного фонду, низку статей просвітницького спрямування, автори яких, зокрема О. Северіян (35), аналізують тогочасну суспільно-політичну ситуацію в Україні, порушують питання українсько-російських взаємин тощо. Серед інших публікацій: повідомлення про місцеві події (під рубрикою «Хроніка»), поезії С. Руданського, І. Франка, П. Чубинського та ін.

Другою спробою забезпечити українців Хабаровська національним медійним продуктом стала газета «Ранок», перший номер якої вийшов у світ 26 серпня 1917 р. Її засновником та видавцем була Хабаровська українська окружна рада (за даними енциклопедичного довідника «Зелений Клиן» — І. Булах (5) [20, с. 46]), а редактором від грудня 1917 р. — П. Гордзієвський [40, с. 199]. Загалом світ побачило 21 число газети (упродовж 1917 р. вийшло 9 номерів, 1918 р. — 12), після чого вона продовжила функціонувати п. н. «Нова Україна»¹. Незважаючи на задекларовану щотижневу періодичність, у перший рік видавання «Ранку» редакції не вдавалося її дотримуватися (із двох наявних номерів № 5 датовано 30 вересня, а № 8 — 19 грудня; відомий 9-й — 25 грудня [65, с. 37]). У 1918 р. видавці обіцяли виправити цю ситуацію. Зокрема, для того, аби газета «виходила регулярно, чого Рада не могла зробити в 1917 р., — через багато причин», було замовлено «на цілий рік»

¹ Про цей часопис мова йтиме далі.

друкарню, закуплено папір та введено до штату редакції посаду відповідального редактора (припускаємо, що мова йде саме про П. Гордзівського) [39]. Чи вдалося виконати заплановане — не відомо, оскільки донині збереглося лише два номери газети: № 5 та № 8.

Тематика публікацій відповідала задекларованій меті — «відродження України і збільшення національної самосвідомості» [39]), події в Україні, діяльність Української Центральної Ради, Генерального Секретаріату, місцевих (українських далекосхідних) органів самоврядування, політична ситуація у світі. Принагідно публікувалися офіційні документи, вміщено кілька передруків із київських періодичних видань, зокрема із щоденника «Нова Рада».

Водночас у часописі друкувалися матеріали пропагандистського та просвітницького спрямування. Тут містилися цінні відомості для дослідників як історії української преси загалом, так й історії українського пресовидання на Далекому Сході зокрема. До прикладу: у № 8 опубліковано повідомлення про вихід у листопаді 1917 р. першого номера харбінської літературно-політичної газети «Засів».

Хроніка поточних подій та огляди українських (київських й інших) і російських періодичних видань публікувалися під рубриками: «По Україні», «Місьцеве життя», «Всяки звистки» та «З газет і журналів». Художня творчість представлена поезіями Олександра Олеся, оповіданнями В. Самійленка (під псевд. В. Сивенький та Сумний), публіцистика — матеріалами В. Кийовича (17), П. Тинченка (41), низки авторів, які друкувалися на правах збереження анонімності (зокрема за підписом Б.).

П'ятого листопада 1917 р.¹ почало виходити друге українське пресове видання у Харбіні — літературно-політичний тижневик «Засів» [1; 41]. Видавцем часопису була Маньчжурська українська окружна рада, покликана представляти й захищати інтереси українського населення у Маньчжурії, виконувала функцію територіального органу самоврядування та підпорядковувалася Українському Далекосхідному секретаріату [29]. Видання редагували С. Кукуруза (23) [47, с. 146; 48, с. 3] та Г. Пештич (30) [48, с. 3]. «Засіву», як і іншим українським пресовим виданням 1917—1921 рр., не вда-

¹ За іншими даними: 1 листопада [1], 5 грудня [52] 1917 р.

валосся дотримуватися задекларованої періодичності. Часопис виходив нерегулярно: 1-й номер вийшов 5 листопада, 2-й — 15 листопада, 3-й — 26 листопада 1917 р. [51; 53, с. 127]. У лютому числі за 1918 р. київського щоденника «Нова Рада» інформувалося про вихід 2-го номера «Засіву» [18], у серпневому числі цієї ж газети було вміщено повідомлення: «Після великої перерви вийшло ч. 7 українського тижневика в Харбіні “Засів”» [19]. Китайський дослідник Діао Шаохуа подає відомості про вихід у липні 1918 р. 14-го номера «Засіву» [70, с. 440]. Український дослідник О. Сидоренко зазначає, що газета проіснувала до 13 жовтня 1918 р. За його даними, упродовж цього періоду «вийшло 28 (за іншими джерелами — 34) номерів» [58, с. 49]. За твердженням І. Світа, газета перестала виходити після того, коли «було призначено замість постійного редактора — “Колегію”, котра й сховала його» [48, с. 3]. Відзначимо, що донині не віднайдено жодного примірника цього видання. Відомо, що часопис (можливо, окремі його числа) був серед експонатів, представлених 1940 р. на «Виставці українських публікацій в Азії» у Музеї визвольної боротьби України (Прага), а 1946 р. — серед експонатів, вивезених працівниками НКВС до Радянського Союзу [62, с. 114, 115].

Основна тематика публікованих у «Засіві» матеріалів — події суспільно-політичного життя на Наддніпрянщині та про життя і діяльність далекосхідного українства. До прикладу: у редакційній статті «З біжучої хвилині», яка, за поданням І. Світа, була опублікована у 3-му номері, досить докладно висвітлено перебіг 3-го військового з'їзду у Києві [47, с. 146]. Серед інших публікацій — спогади О. Досвітнього п. н. «Без початку» (про втечу автора «з Росії до Америки»), його ж стаття «З новим роком» та дописи з України, вірші Д. Боровика, І. Франка. До кола авторів видання належать також В. Білинський (1), який підписувався псевдонімом В. Яворівський, та Г. Пештич [47, с. 146].

Отже, упродовж квітня—листопада 1917 р. у містах Зеленого Клину та в Маньчжурії світ побачило 6 українських газет: у Благовещенську — 1, Владивостоці — 1, Хабаровську — 2, Харбіні — 2. Із цих видань відносно тривале життя судилося лише трьом: хабаровським — «Хвиля України» і «Ранок» та харбінському — «Засів», які продовжували функціонувати й 1918 р.

Першого травня 1918 р. у Хабаровську вийшов перший номер часопису «Нова Україна», який фактично був 22-м номером газети «Ранок», зрештою, про це свідчить і подвійна нумерація — ч. 1(22). Реформована газета виходила з підзаголовком «Орган українських робітників і селян Далекého Сходу». Функції редактора виконував редакційний колектив. Видавцем газети у той час стало Далекосхідне Видавниче товариство ім. Т. Шевченка, яке діяло при Українському Далекосхідному секретаріаті [40, с. 200; 41; 48, с. 3]. Не маємо точних відомостей про те, скільки чисел «Нової України» побачило світ. Упевнено можемо вести мову лише про шість: ч. 5(26), датоване 8 червня 1918 р., зберігається у фондах Державної наукової архівної бібліотеки України (Київ), а ч. 6(27) від 15 червня 1918 р. зареєстроване у бібліографічному покажчику О. Малицького [65, с. 29].

На основі наявного (5-го) числа маємо змогу скласти уявлення про структуру та зміст газети, яка обстоювала демократичні засади побудови незалежної української держави, інформувала читачів про події суспільно-політичного життя як місцевого, так і у Великій Україні. Водночас кілька публікацій засвідчують виразне антибільшовицьке спрямування видання. Усі матеріали надруковано або без вказівки авторства, або підписано псевдонімами та криптонімами (Сень Хрін та В. Т.), які на сучасному етапі наукового дослідження нам не вдалося розкрити.

Окрім цієї газети, в укладеному І. Калиновичем «Реєстрі української періодичної преси від 1816 року» [22] зафіксовано ще чотири видання, які вийшли у світ 1918 р. у містах Зеленої України: у Благовещенську — двотижневик «Хвиля» [22, арк. 1394], Імані — рукописний щомісячний журнал «Зоря» [22, арк. 1539], Нікольську-Уссурійському — рукописний тижневик «Прокинься!» [22, арк. 1368] та Свободному — газета «Воля» (виходила тричі на тиждень) [22, арк. 1356]. До слова, назв цих видань немає ані у дописі Р. Дрока [14], ані у статті І. Світа [48], ані у покажчику О. Малицького [65]. Зважаючи на те, що дослідник, окрім назви, місця та року видання, подає і їх періодичність та спосіб тиражування, ми схильні вважати наведені ним відомості достовірними. Припускаємо лише, що ці часописи вийшли у світ у першій половині року, адже, як зазначає І. Світ, «події кінця 1918. та початку 1919. років зробили зовсім неможливим нормальну працю в ділянці

преси, а тому до весни 1919. року не виходе ніде ні одного органу укр. преси» [48, с. 3].

12 квітня 1919 р. відбулася чергова спроба відродити пресу на Далекому Сході, яка б слугувала «органом національно-народо-правним для українців» [48, с. 3]. Того дня у Владивостоці світ побачив перший номер щоденної (першої із такою заявленою періодичністю серед усіх тогочасних далекосхідних українських періодичних видань) газети «Щире Слово», яка була офіціозом Українського Далекосхідного секретаріату [41]. Її видавець — П. Хмельницький (42), редактори: А. Радіонов (31), з квітня 1919 р. — І. Гадзаман (6) [20, с. 61; 41], згодом (за даними А. Попка — з 1920 р. [40, с. 199; 41]) — А. Онуфрієнко (29). Коло співробітників видання формували «майже всі члени Д. С. Секретаріату», серед них: Д. Будяк (4), Ю. Глушко (9), Л. Горенко (13), В. Кийович, Д. Кисільов (19), М. Новицький (28), І. Світ (34) [20, с. 108; 26, с. 130; 48, с. 3]. Виданню судилося доволі тривале (мабуть, завдяки й меценатській підтримці відомого кооператора П. Горового [21, с. 8]) порівняно з іншими далекосхідними українськими пресодруками життя — від 12 квітня до 19 липня 1919 р. світ побачило 56 номерів [20, с. 267; 65, с. 67]. Від 3 серпня 1919 р. газета перестала виходити, за твердженням І. Світа, через «відсутність фахових сил» [48, с. 3], а на переконання автора енциклопедичної статті — «через відсутність коштів та внаслідку репресій, що розгорнула колчаківська влада» проти українського національного руху у Владивостоці [20, с. 267]. Вихід газети було відновлено лише у березні 1920 р., після повалення т. зв. колчаківського режиму: №1 датовано 21 березня [20, с. 267; 48, с. 3]. Цього разу часопис проіснував недовго — 25 квітня вийшов останній (10-й) відомий його номер [20, с. 267; 41]. Після перерви, 1920 р., редакції газети не вдалося відновити щоденної періодичності. «Щире Слово» виходило, як зазначалося у випускових даних, «тимчасово два рази на тиждень» (1920. — № 2).

У пропонованих увазі читачів щоденника матеріалах йшлося передовсім про потреби й проблеми далекосхідних українців, якот: створення на Зеленій Україні національної армії, відкриття шкіл з українською мовою навчання, залучення українців до представницьких органів влади та ін. У газеті багато уваги приділено висвіт-

ленню діяльності Українського Далекосхідного секретаріату й Далекосхідної Української крайової ради, вміщено численні повідомлення про події на Наддніпрянщині та у світі [26; 41]. 1920 р. у виданні відкрито російськомовну сторінку п. н. «Русская Страница». Метою її створення було широке інформування російськомовного населення краю «об украинствѣ как о таковом и о событіях в жизни украинскаго общества». Значну кількість матеріалів газети підписано псевдонімами та криптонімами (Дзвінок, Еле, Свій та ін.). Серед тих, хто не приховував свого імені, — В. Гниломир (11), І. Ільченко (15), М. Качановський (16), Д. Косоzub (21), Ф. Стешко (39) [26, с. 131, 134; 68].

Інших газет чи журналів українцям Далекого Сходу в 1919 р. створити не вдалося, адже у той час, зазначає Р. Дрок, владу у регіоні захопили більшовики, що «припинило буйний розвиток українського національного руху» [14, с. 425].

Бібліографічною рідкістю є газета «Наша Доля», яка з підзаголовком «Тижневик для галицьких бранців в Микольськ-Уссурійську» виходила від 17 липня (датовано 1-й номер) до 18 вересня (вийшов останній відомий (9/10-й) номер) 1920 р. У випускових даних восьми номерів часопису зазначалося, що редагує її редакційний гурток, до складу якого входили В. Несторович (27) та С. Біляк (2), натомість у 9/10-му номері вказано, що газету видає «Видавничий Гурток», а редагує В. Несторович. Загалом завдяки жертівній праці ентузіастів було видано дев'ять номерів тижневика: вісім перших (у кількості лише п'яти примірників) тиражувалися на друкарській машинці [4], а здвосний, 9/10-й, — на шапірографі, що дало редакції можливість збільшити його наклад (не вдалося встановити, до якої кількості примірників) [5]. Тижневик зафіксовано лише у покажчику канадського дослідника О. Малицького [65, с. 27], а єдиний відомий його комплект зберігається у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаніка.

Випускаючи у світ перший номер газети, редакція окреслила основну мету її створення — забезпечити якнайтіснішу комунікацію українців, що потрапили на Зелений Клин як полонені військовики австро-угорської армії, та сприяти їх поінформованості про суспільно-політичну ситуацію і події в Галичині, Наддніпрянській Україні та світі, про діяльність місцевих українських товариств й

організацій [23], зокрема «Просвіти» та Організації бранців-українців (створена в Нікольську-Уссурійському у серпні 1920 р.). На її сторінках вміщувалися не лише невеликі за обсягом аналітичні матеріали, а й замітки, повідомлення, телеграми тощо під рубриками: «З життя бранців», «З лягрових звідомлень», «На громадські теми», «Останні вісти з фронту» («Останні телеграми з польсько-більшевицького фронту»). Особливо цікавою була рубрика «Листи з дороги», під якою редакція подавала витяги з листів українських військовополонених, які ділилися досвідом і враженнями про морський шлях повернення додому — в Галичину. Серед авторів, які дописували до газети, — С. Біляк, М. Гелета (8), В. Несторович та автор, що приховував своє справжнє ім'я під криптонімами А. Н. та А. Н-ский.

Дослідниками історії української журналістики на Далекому Сході Російської імперії зафіксовано ще чотири часописи, які вийшли у світ 1920 р. Зважаючи на те, що інформація про ці видання доволі скупа — не маємо точних відомостей ані про дату виходу першого числа, ані про тривалість функціонування, ані про напрям і проблематику матеріалів, подаємо їх в алфавітній послідовності, фіксуємо усі відомості, наведені у джерелах:

1) «Добробут» — газета, єдине число якої вийшло на залізничній станції Маньчжурія (територія компактного проживання українців у т. зв. «зоні розмежування»; тепер — у складі КНР) «з нагоди річниці смерті Тараса Г. Шевченка» та «у виданні Української Нац. Ради» [14, с. 426; 48, с. 3];

2) «Зоря»¹ — видання Нікольсько-Уссурійської української громади; виходило щотижня впродовж 1920—1921 рр.; видавець і редактор В. Мигулін (25) [14, с. 427; 38; 65, с. 13]. За іншими даними, газету під такою назвою наприкінці липня 1920 р. планувало видавати місцеве товариство «Просвіта» [2, с. 3]. Ці плани залишилися нереалізованими, адже у 9/10-му номері газети «Наша Доля» вміщено анонс, який інформує, що 25 вересня 1920 р. «по-

¹ В енциклопедичному довіднику «Зелений Клин» подаються досить суперечливі відомості про цей часопис: за одними даними, рішення про його вихід (як рукописного видання) Нікольсько-Уссурійською українською громадою було ухвалено орієнтовно у березні—квітні 1920 р., участь у його видаванні брав В. Несторович; за іншими відомостями, газета повинна була розпочати вихід лише наприкінці серпня 1921 р., а її видавцем і редактором вказується В. Мигулін [20, с. 98].

явить ся» 1-ше число «Зорі». Також у цьому анонсі зазначалося, що друкуватися вона буде «таким-же способом», як і тижневик для «бранців-українців» [36];

3) «Известия Дальневосточного Украинского пресс-бюро» — російськомовний бюлетень Далекосхідного українського пресового бюро, яке було створене у Владивостоці 5 лютого 1920 р. з метою випуску щоденних інформаційних бюлетенів про події в Україні та життя місцевих українських громад [20, с. 71, 99];

4) «Манівець» — тижневик; вийшов «як орган, що “стоїть на платформі Української політики на Д. Сході”», на залізничній станції Маньчжурія; у 1920 р. світ побачило два числа (друге датовано 24 листопада, третє — у червні 1921 р.); видавець — П. Летута (24) [14, с. 426; 48, с. 3; 65, с. 13].

На сучасному етапі наукового пошуку нам не вдалося віднайти перелічені видання. Також наразі не виявлено й інших джерел інформації про них, а це не дає змоги встановити істину у суперечливих моментах. Важливим фактом, що переконливо підтверджує вихід у світ часопису «Манівець», є присутність назви цього видання у переліку експонатів, представлених на «Виставці українських публікацій в Азії» (Прага, 1940), а згодом — вивезених працівниками НКВС [62, с. 114, 115].

У 1921 р. автор статті, опублікованої у квітневому номері американської української щоденної газети «Свобода», писав: «Аж тепер знова, по притишенню заверухи на Зеленому Клині відновився серед Українців народній рух. Власне нині одержали ми з пристаневого міста Владивостока, яке вважається столицею Зеленого Клина, перше число нової тамошньої газети “Українська Думка”. Зачала вона виходити дня 27 лютого, 1921, і присвятила своє перше число пам’яті Батька України, Тараса Шевченка. Газету видає владивостоцьке товариство “Просвіта”. Покищо “Українська Думка” не виходить щодня, але робиться заходи, щоб вона стала дневником. Містить українські статті, вісти й оголошення, але оголошень більше в російській мові...» [44]. Автор зазначеної публікації цитує програмну статтю «Наше завдання», вміщену у першому номері «Української Думки», у якій йшлося: «На території Української держави панують чужинці на протязі кількох віків... Другі нації, менші числом ніж український народ, вже спромоглися встати на

самостійний шлях і працюють на свою користь вільно; Україна-ж ще й досі умивається кровю своїх синів, та руйнується до щенту... Не легке становище наших людей і тут, на Далекому Сході... Як на Україні нашим братам, так і нам тут доводиться вести тяжку боротьбу за кожний крок нашої волі, національного руху... Єдиним можливим засобом цієї боротьби в тутешніх обставинах є печатне слово, з котрим ми, з цього часу стаємо на терновий шлях і ним мусимо йти, аби досягнути яскравих радощів нашої національної свободи. З дня сьогорічного свята пам'яті нашого рідного поета Т. Г. Шевченка закладаємо ми видання "Української Думки", що буде виходити і надалі, — міркуючи, що українське громадянство піде нам на зустріч своєю прихильністю, та сочуттєм». Нам не вдалося віднайти жодного примірника «Української Думки», тож уявлення про зміст єдиного відомого її числа можемо скласти за цитованою публікацією. З неї, зокрема, довідуємося, що у газеті було надруковано статтю, у якій йдеться про особливості функціонування владивостоцького товариства «Просвіта» впродовж 1917—1921 рр. Автор свободівського матеріалу аналізує також опубліковану на сторінках «Української Думки» статтю (підписана Явтушенком) п. н. «Самостійники» і зазначає: «Написав він її по російськи імовірно тому, аби Москалі її прочитали, бо стаття власне говорить до Москалів, аби вони не гадали собі, що назва "самостійники" в Українців є зневажлива, але навпаки, українці нею гордяться, бо вона означає стремління українського народу — до самостійного культурного й економічного його розвитку не лише на території самої України, але і в інших сторонах, де вони живуть в переважаючому числі. Отже й на Зеленому Клині» [44]. Назва цього видання зафіксована у дописі Р. Дрока, бібліографічному покажчику О. Малицького та науковій розвідці А. Попка [14, с. 426; 40, с. 201; 65, с. 37, 47]. У цих же джерелах віднаходимо відомості про те, що редактором «Української Думки» був Й. Кошовий (22) [20, с. 121; 40, с. 202; 48, с. 3].

Того ж (1921) року у Харбіні вийшло одне число газети «Поступ». Як зазначає І. Світ, редактором цього видання був Я. Галайда (7) [48, с. 3]. Однак ані самого часопису, ані інших відомостей про нього нам не вдалося віднайти.

Сучасний дослідник історії українців Далекого Сходу А. Попок у своїй розвідці подає відомості про щоденну газету «Громадська

Думка», яка, за його твердженням, була «національно-консервативного спрямування» і виходила у Владивостоці від 2 липня 1921 р. (датовано 1-ше число, яке науковцю вдалося віднайти) [40, с. 202]. Її видавцем та редактором був Т. Ковтун (20) [40, с. 202; 65, с. 8]. Упродовж цього місяця, як свідчать джерела, світ побачило лише три числа газети, але чи виходила вона надалі — відомостей немає [17, с. 272; 20, с. 69; 41; 65, с. 8]. Як й інші українські періодичні видання Зеленого Клину і Маньчжурії періоду національного піднесення 1917—1921 рр., газета «подавала інформацію про події в суспільно-культурному та громадсько-політичному житті України і українських громад, твердо й послідовно відстоювала інтереси місцевого українства» [40, с. 202; 41].

У ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігається 1-й номер пресового органу Української громади в Харбіні п. н. «Вимоги Життя». Це видання згадано у переліку українських далекосхідних часописних видань Р. Дрока [14], наукових розвідках А. Попка [40] та О. Сидоренка [58, с. 49]. Датовано наявний номер журналу 30 серпня 1921 р. Місячник (як зазначено у вихідних даних) виходив під редактуванням Ф. Солода (38). Відомостей про вихід у світ інших номерів цього часопису немає. Створюючи журнал, редакція мала мету — сприяти за його допомогою відродженню й розвитку українського національного руху на Далекому Сході. Тож основними завданнями декларувалися такі: популяризувати ідею об'єднання української громади краю, допомагати представникам різних товариств і організацій виробити спільну програму діяльності, забезпечити їх оперативну комунікацію, заохотити до виконання постанов Українських Далекосхідних з'їздів.

У часописі публікувалися статті з актуальних питань національного життя українців Харбіна й Маньчжурії загалом. Зокрема, порушувалися такі проблеми, як: відкриття у місцях компактного проживання українців національних навчальних закладів, бібліотек, читалень, українознавчих курсів, забезпечення їх фаховими вчителями, українською друкованою продукцією, як книжковою, так і періодичною; боротьба із наростаючою русифікацією українців регіону та за підвищення рівня національної самосвідомості; розвиток національної кооперації — створення споживчих і кредитних кооперативів, ремісничих майстерень тощо. Вміщено у журналі й

відомості про перебіг Української Далекосхідної крайової наради, яка 1921 р. відбулася у Владивостоці, та про підготовку до 5-го Українського Далекосхідного з'їзду. Події життя у місті, регіоні та в Україні (де на той час уже утверджувалася радянська влада) висвітлювалися під рубриками: «Хроніка Українського місцевого життя», «З Великої України». Усі матеріали опубліковано на правах збереження анонімності й підписано псевдонімами та криптонімами (Апостроф, т. Бабак, Спілковець, П. Х., N.), які не вдалося розкрити.

На початку осені 1921 р., як стверджує автор опублікованої на сторінках «Маньджурського Вістника» статті (написана на основі спогадів Павла Яхна), у Нікольську-Уссурійському почав виходити тижневик «Українське Життя»¹. Рішення про потребу його видавання було ухвалено на одному із засідань Уссурійського Українського національного комітету (УУНК), який було засновано навесні того ж року. Основне завдання газети, як і її організації-засновника, — пропаганда «українських ідей серед населення Приморщини» та ширення «ріжних відомостей» серед місцевого українського селянства [38]. Редактором часопису було призначено голову УУНК В. Мигуліна. Він та секретар УУНК П. Яхно (43) були основними співробітниками цієї газети. Через відсутність фінансування часопис друкувався на мімеографі. Автор цитованої статті так згадує про спосіб його тиражування: «Працю писання на спеціальному папері виконував п. Мигулін, а друк робив п. Яхно. Разом обидва склали й самий часопис, котрий мав розмір нашого часопису “М. В.”, та виходив на чотири сторінки». Редакція «весь час містилася на квартирі у п. Мигуліна». Щодо змісту «Українського Життя», то у цитованій публікації подаються такі відомості: «Містив він переважно ріжні інформації з політичного місцевого життя, відомости українські, котрі бралися с одинокого укр. часопису, котрий тоді отримував у Микольську п. Яхно. Це був “Український Голос” з Канади» [38]. Загалом світ побачило понад 20 чисел газети (розповсюджувалася як у місті, так і довколишніх селах) тиражем від 200 до 250 примірників [38; 65, с. 48—49]. Часопис користувався попитом, адже редакція часто «отримувала листи від ріжних осіб

¹ В енциклопедичному довіднику «Зелений Клин» подаються розбіжні відомості щодо історії видання: 1) газету від серпня 1921 р. почало видавати нікольсько-уссурійське видавниче товариство «Січ»; 2) це ж товариство видавало її від 18 грудня 1921 р. [20, с.183, 216].

та організацій, котрі заохочували молодих видавців до їхньої праці, та жалкували, що він має такий не зовсім нормальний вид, не друкований звичайним способом у друкарні. Надходила зі всіх кутків Приморщини передплата». «Українське Життя» перестало виходити орієнтовно у листопаді 1921 р. У той час була «оголошена меркуловським урядом мобілізація всіх старшин, які були у краю. Це примусило п. Мигуліна виїхати негайно до Маньджурії. А п. Яхно також забрався з Микольську, де його добре знали» [38]. Жодного числа цього видання не віднайдено донині.

Отже, на Зеленому Клині та в Маньджурії впродовж 1917—1921 рр. світ побачило 22 часописи: у Благовещенську — 2, Владивостоці — 5, Імані — 1, Нікольську-Уссурійському — 4, Свободному — 1, Хабаровську — 3, Харбіні — 4, на залізничній станції Маньчжурія — 2. Лише 9 із них (до того ж у неповних комплектах) доступні сучасним дослідникам для опрацювання *de visu*. Через несприятливі як політичні, так і фінансові обставини серед виданих пресодруків домінують тижневики (10), щоденників налічуємо 3, місячників — 2, по одному виданню виходило двічі та тричі на тиждень, періодичність решти 5 часописів встановити не вдалося. Через ті ж причини чотири видання вийшли у світ писаними від руки або набрані на друкарській машинці.

У видаванні, редагуванні та формуванні змістового комплексу цих газет і журналів брало участь багато не байдужих до долі свого народу людей. Нам вдалося зафіксувати прізвища лише 43 із них, а це — і нащадки добровільних переселенців, і військові чи цивільні службовці, які потрапили до регіону через службові обов'язки, і політичні засланці, і вихідці з Галичини, які опинилися тут як військовополонені під час Першої світової війни. Також вдалося встановити прізвища кількох меценатів, які віддавали власні кошти, аби українська преса на Далекому Сході могла існувати.

Після трагічного завершення Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. на етнічних українських землях недовго вирувало національне піднесення і на підконтрольних уже більшовицькій владі російських теренах, де компактно проживали українці, зокрема й на Зеленому Клині. Український національний рух остаточно перемістився до Харбіна, де ще майже 20 років (незважаючи на політичні перипетії) він засвідчував свою активність видаванням

низки часописів, серед яких: «Далекий Схід» (1925—1926), «Харбінський Вістник» (1926), «Листи з Далекого Сходу» (1926), «Українське Життя» (1927—1928), «Молодий Українець» (1929—1936), «Маньджурський Вістник» (1932—1937), «Далекосхідний Націоналіст» (1937), «На Далекому Сході» (Ціндао, 1937), «Далекий Схід» (почав виходити 1938 р.), «Шангайська Громада» (Шанхай, 1938) [14, с. 427; 41; 64]. На Зеленому Клині почався новий етап української журналістики — радянський.

Додаток

Творці української далекосхідної журналістики

(1) Білинський (Білінський) Василь [псевд.: В. Яворівський; 01.01.1893, с. Криниця Дрогобицького пов., тепер — Миколаївського р-ну Львівської обл. — 21.09.1973, м. Детройт, США] — український громадсько-політичний діяч, педагог, журналіст.

Навчався у народній школі та стрийській гімназії, яку закінчив 1914 р.

З початком Першої світової війни був мобілізований до австро-угорського війська. Воював на російському фронті, потрапив до полону й був висланий на Далекий Схід Російської імперії. Разом із кількома іншими українськими військовополоненими втік з табору і через Китай перебрався до США. Спочатку жив у Сан-Франциско, згодом — у Нью-Йорку. Тут розпочав співпрацю із щоденником «Свобода». Публікував на його сторінках статті історичної, суспільно-політичної проблематики.

Після проголошення УНР разом з Олесем Досвітнім виїхав в Україну через Зелений Клин. Упродовж нетривалого перебування на Далекому Сході під псевдонімом В. Яворівський опублікував низку статей на сторінках харбінського літературно-політичного тижневика «Засів». Серед них — матеріал про українське громадське життя у США п. н. «На вічу: спогад з українського життя в Америці» (ч. 2). Потрапивши до України, зупинився на Полтавщині, де взявся за налагодження роботи українських шкіл, однак невдовзі був заарештований більшовиками. Він зумів уникнути розстрілу та перебратися до Галичини.

Проживаючи у рідному краї, продовжив здобувати освіту: навчався у Краківському та Львівському університетах. Студії у другому виші завершив із дипломом професора фізики і математики. Відтак викладав відповідні дисципліни у гімназіях та вчительських семінаріях Галичини (Дрогобич, Стрижев, Сянок та Ярослав).

Відомостей про життя і діяльність у період Другої світової війни не маємо.

1949 р. разом із дружиною (Марією Свищ) і дітьми вдруге перебрався до США. На життя заробляв спочатку «фізичною» працею, а згодом — педагогічною діяльністю: працював учителем в Українській гімназії у Міттенвальді та школі товариства «Рідна Школа» в Детройті. Брав активну участь в роботі українських товариств та організацій. Поховано В. Білинського на кладовищі св. Ядвіги в Дірборн Хайтс [28; 33; 49, с. 161—163; 51, с. 155; 59, с. 191].

(2) Біляк Святослав [крипт.: Б., Б-як; Галичина — ?] — український громадський діяч, журналіст.

Учасник Першої світової війни. Перебував у таборі для військовополонених у Нікольську-Уссурійському.

Входив до складу редакційного гуртка рукописного тижневика «бранців-українців», що потрапили до російського полону як військовики австро-угорської армії, п. н. «Наша Доля» (Нікольськ-Уссурійський, 1920). Вмістив на його сторінках кілька матеріалів (під крипт. Б. та Б-як). Також брав участь у роботі Організації бранців-українців, створеної 1920 р. у Нікольську-Уссурійському.

Згодом перебрався до Галичини. 1936 р. опублікував на сторінках львівського часопису «Неділя» (ч. 13) «Спомини із побуту старшини на Далекому Сході» [32; 54, с. 44, 45].

(3) Боровик Дмитро Миронович [псевд. і крипт.: Д. Кивороб, Де Бе; 26.10.1876, хутір біля с. Булгакове Полтавської вол. Херсонської губ., тепер — Баштанського р-ну Миколаївської обл. — 04.11.1920, м. Владивосток, Російська Федерація] — український громадсько-політичний діяч, математик, метеоролог, публіцист, редактор.

Народився у селянській сім'ї. Освіту здобував в Одеській реальній школі св. Павла, Ризькому політехнічному інституті (агрономічне відділення) та Новоросійському університеті (фізико-математичний факультет). Член Революційної української партії (РУП). За громадську та політичну активність переслідуваний владою: 1906 р. його було заарештовано; до осені 1907 р. відбував ув'язнення в одиночній камері одеської тюрми; після завершення судового процесу засуджений на п'ять років заслання до Туруханського краю (нині — північна частина Красноярського краю Російської Федерації). На засланні працював завідувачем метеорологічної станції та вчителем дітей пристави Туруханська. У лютому 1911 р. на сторінках київського щоденника «Рада» опублікував статтю про умови життя засланців. З жовтня 1912 р. (до завершення строку заслання) жив і працював у Ризі, Одесі, Санкт-Петербурзі та Миколаєві.

У вересні 1916 р. Д. Боровик отримав призначення на посаду помічника завідувача Владивостоцької метеорологічної станції, де працював до самої смерті. Поряд із виконанням професійних обов'язків провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема на ниві національного відродження далекосхідних українців. Д. Боровик — один з організаторів у Владивостоці товариства «Просвіта», Владивостоцької української громади, впродовж 1918—1920 рр. — голова товариства «Владивостоцька Українська Хата», учасник чотирьох Українських Далекосхідних з'їздів (зокрема заступник голови на 2-му з'їзді та секретар — на 2-му й 4-му з'їздах), представник Українського блоку у Владивостоцькій міській думі (1918 р.), редактор газети «Українець на Зеленому Клині» (Владивосток, 1917—1920), ініціатор та редактор-видавець останнього її номера (42-го за 1920 р.), автор низки публікацій на її сторінках (зокрема під крипт. Де Бе та псевд. Д. Кивороб). Порушені ним на сторінках цього видання теми: використання української мови в богослужіннях у храмах Владивостока та інших міст і сіл Зеленого Клину, актуальні проблеми національного політичного та громадського життя у краї та Наддніпрянській Україні. Викривав вади суспільного життя, закликав далекосхідне українство до єдності, критикував політичні переконання більшовиків [9; 20, с. 16, 18, 20, 44, 45; 40, с. 197, 198; 48, с. 2; 50, с. 8; 69].

(4) Будяк Д. [? — ?] — співробітник владивостоцької газети «Щире Слово» (1919—1920) [26, с. 130].

(5) Булах Іван Євстафійович [бл. 1885 — ?] — український громадський діяч, службовець, видавець.

Народився у селянській сім'ї.

Активний учасник українського національного руху на Далекому Сході 1917—1921 рр.: член Хабаровської української громади, упродовж 1918—1919 рр. — секретар її ради, згодом — член ревізійного відділу; 1917 р. — кандидат від цього громадського об'єднання до Хабаровської міської думи. У 1917—1918 рр. брав участь у видаванні газети «Ранок» (Хабаровськ). Упродовж 1920—1921 рр. — голова Далекосхідної української поштово-телеграфної спілки; входив до складу Хабаровської української окружної ради та ради українського кооперативу «Запорожець»; член ревізійного відділу хабаровського товариства «Просвіта».

У листопаді 1922 р. його було заарештовано органами ВНК/ДПУ. Один з обвинувачуваних (за ст. 70 КК РРФСР) на Читинському процесі, однак через брак об'єктивних доказів «вини» перед радянською державою виправданий. Невдовзі по тому повернувся до України. Передав ВУАН

«цінні документи з історії укр. нац. руху на Далекому Сході» [20, с. 15, 46, 47; 50, с. 21].

(6) Гадзаман Іван [? — ?] — український громадсько-політичний діяч, вчитель, редактор.

До Першої світової війни вчителював на Перемишльщині.

Під час окупації Галичини російськими військами був вивезений до Сибіру, а згодом — до Хабаровська. Тут попри заборони організовував навчання українських дітей рідною мовою, за що його було ув'язнено у таборі військовополонених на Красній Річці (біля Хабаровська).

Після звільнення (наприкінці 1917 р.) залишився на Зеленому Клині і став одним із активістів українського громадсько-політичного життя. Навесні 1918 р. брав участь у роботі 3-го Українського Далекосхідного з'їзду (Хабаровськ, 7—12 квітня 1918 р.). Восени того ж року перебрався до Владивостока, де долучився до роботи товариства «Просвіта». Спочатку був керівником лекційної комісії, від квітня 1919 р. — заступником голови, від квітня 1920 р. — головою товариства.

Упродовж 1918—1920 рр. був також секретарем з освітніх справ Української Далекосхідної крайової ради; брав участь (як член мандатного відділу) у 2-й сесії цього найвищого органу самоврядування українців Зеленого Клину та Маньчжурії; редагував щоденник «Щире Слово» (Владивосток, 1919—1920). На прожиття заробляв працею у штабі американської військової адміністрації на Далекому Сході. Окрім того, І. Гадзаман — активний організатор українського шкільництва на Зеленому Клині, видавець українських підручників, а також один з авторів проекту конституції українства Далекого Сходу. Є припущення, що у 1920 р. він повернувся до Галичини [10; 20, с. 60; 40, с. 200; 41; 43, с. 138; 54, с. 37].

(7) Галайда Я. [? — ?] — редактор української газети «Поступ» (Харбін, 1921) [48, с. 3].

(8) Гелета Матвій [? — ?] — український журналіст. Публікувався на сторінках нікольсько-уссурійського тижневика «Наша Доля» (1920) [32].

(9) Глушко-Мова Юрій Кузьмович [псевд.: Юрій Мова; справж.: Юрій Глушко; 04(16).04.1882, с. Нова Басань Козелецького пов. Чернігівської губ., тепер — Бобровицького р-ну Чернігівської обл. — 28.10.1942, м. Київ] — український громадський та політичний діяч, публіцист.

Навчався у Жмеринському двокласному залізничному училищі (закінчив 1896 р.) та Київському технічному залізничному училищі (закінчив

1899 р.). Впродовж 1901—1903 рр. працював машиністом на Добровільному флоті — судноплавній компанії Російської імперії, яка здійснювала морські перевезення з Одеси до Владивостока.

Від 1904 р. — на Далекому Сході: впродовж 1904—1907 рр. працював на Китайсько-Східній залізниці в Маньчжурії; у 1908—1910 рр. — техніком та креслярем у Владивостоці (1907 р. отримав диплом механіка торгового флоту); протягом 1911—1916 рр. — техніком на будівництві Владивостоцької фортеці.

Активний учасник українського культурного життя на Зеленому Клині: організував український хор у Владивостоці (1909 р.); долучався (як режисер й артист) до організації студентською «Громадою» міста шевченківських свят; був одним із керівників напівлегального Українського гуртка, який діяв у Владивостоці впродовж 1909—1917 рр.; був членом товариства «Просвіта» в Нікольську-Уссурійському і співзасновником книжкового кіоску, через який у цьому місті поширювалися українські книжкові та пресові видання. У цей період життя розпочав і співпрацю з пресою, зокрема, публікував дописи про життя далекосхідних українців на сторінках київського щоденника «Рада» (дослідниками його життя і творчості зафіксовано, що псевдонім Юрій Мова вперше був використаний ще 1908 р. на сторінках саме цього часопису).

1916 р. його було мобілізовано до російської армії, у складі якої як технік перебував на Кавказькому фронті аж до початку 1918 р. У січні 1918 р. повернувся до Владивостока й знову поринув у національне громадсько-політичне у і культурне життя: брав участь в налагодженні роботи товариства «Просвіта», був одним із членів її шкільної комісії; входив до складу комісії з опрацювання статуту Владивостоцької української окружної ради (згодом очолював її), ревізійної комісії товариства «Владивостоцька Українська Хата», ради владивостоцького відділу Української Далекосхідної театральної-артистичної спілки; був головою 3-го Українського Далекосхідного з'їзду та Українського Далекосхідного секретаріату; співфундатор українського крайового кооперативу «Чумак» і 1-го Українського далекосхідного Ново-Запорізького куреня вільного козацтва у Владивостоці. Поруч із адміністративними, організаційними тощо справами займався і творчою діяльністю: режисерував українські вистави; виступав із публічними лекціями; писав вірші; як публіцист (під псевд. Юрій Мова) співпрацював із владивостоцькою щоденною газетою «Щире Слово» (1919—1920); написав і видав «Підручник актьорові» (Владивосток, 1918 [1920?]).

Улітку 1919 р. його як активіста українського національного життя було заарештовано колчаківською адміністрацією. Очікував на заслання

на Камчатку, але був відпущений з-під варти на похорони малолітнього сина, втік й переховувався до січня 1920 р. У 1921 р. входив до складу редакційної колегії календаря «Нова Україна» (Владивосток).

Друге був заарештований 5 листопада 1922 р. уже більшовицькою владою та перевезений до Чити, де 1924 р. відбувся судовий процес над діячами українського національного руху на Далекому Сході. За спогадами П. Яхна, Ю. Глушко-Мова разом з відомим на Зеленому Клині українським кооператором і меценатом П. Горючим усю провину у т. зв. «злочинній діяльності проти державної цілісності» Країни Рад узяв на себе. Його як одного із головних обвинувачуваних було засуджено до п'яти років тюремного ув'язнення.

Відбувши у читинській тюрмі неповний термін покарання (був зменшений до 2,5 року ув'язнення і трьох років позбавлення прав завдяки амністії від 7 листопада 1922 р.), спочатку працював майстром на будівництві шляхів у Читинській області, згодом — начальником пошукової партії у Таджикистані.

1930 р. нелегально перебрався до Києва. Здобув фах інженера-будівельника шляхів на Київських інженерних курсах Харківського автошляхового інституту. Впродовж 1939—1941 рр. працював інженером у різних будівельних організаціях.

З початком німецько-радянського протистояння у Другій світовій війні залишився у Києві. Восени 1941 р. брав участь у роботі Української Національної Ради в Києві, однак незабаром через арешт її провідників залишився без засобів до існування. Через рік помер від «безробіття й голоду». Поховано Ю. Глушка-Мову на Лук'янівському кладовищі у Києві [6; 7; 20, с. 15, 17, 18, 52, 56, 57, 64, 65, 196, 215, 217, 219, 227, 250, 251, 256, 260; 21, с. 9; 26, с. 130; 42, с. 59; 47, с. 146; 50, с. 21, 31, 34, 35].

(10) Глущенко Олексій [?— ?] — український громадський діяч, публіцист. 1917 р. був заступником голови Благочинської української громади — громадської організації українців міста, яка діяла впродовж 1917—1922 рр. Дописував до владивостоцької газети «Українець на Зеленому Клині» [20, с. 42].

(11) Гнилосир В. [? — ?] — український журналіст. Співпрацював із владивостоцькою газетою «Щире Слово» (1919—1920). Вів на її сторінках авторську рубрику «З подорожі по краю», «в якій ділився враженнями про розвій українського життя на Далекому Сході в епістолярному стилі» [26, с. 134].

(12) Гордізівський Прокіп Васильович [1872 — 28.07.1931, м. Харбін, тепер — пров. Хейлунцзян, Китайська Народна Республіка] — протоієрей, український громадсько-політичний і церковний діяч, редактор, публіцист.

Проживав у Подільській губернії. Був священнослужителем та активним діячем на українському національному полі, через що висланий Синодом на Далекий Схід. Тут отримав парафію у с. Саровка (нині — у Красноармійському р-ні Приморського краю, Російська Федерація), згодом був священиком в одному із православних храмів Хабаровська.

1917 р. висувався кандидатом до Хабаровської міської думи, організував українську православну парафію у місті: вів богослужіння українською мовою у домашній церкві командувача Приамурського військового округу. Разом із дружиною Оленою Шванською (вчителька за освітою) доклався до заснування у Хабаровську української початкової школи, яка відкрилася у жовтні 1917 р. Входив до складу редакційної колегії тижневика «Хвиля України» (Хабаровськ, 1917) та редагував газету «Ранок» (Хабаровськ, 1917—1918). З кінця 1917 р. та впродовж 1918 р. очолював Хабаровську українську громаду, займався видаванням української літератури.

1922 р., після остаточного утвердження радянської влади у місті, виїхав до Харбіна. Присвятив себе церковній та освітянській діяльності: був першим парохом першої української православної церкви Покрови Пресвятої Богородиці у Маньчжурії, згодом — парохом церкви св. Іоана Богослова; до 1923 р. викладав закон Божий у місцевій українській гімназії. 1931 р. та 1932 р. видав у Харбіні два відривних календарі, де вміщено твори українських письменників, зокрема І. Котляревського та І. Франка [20, с. 65, 169, 248, 260; 40, с. 199; 41; 47, с. 146].

(13) Горенко Л. [? — ?] — співробітник владивостоцької щоденної газети «Щире Слово» (1919—1920) [26, с. 130].

(14) Дончак Тихон Михайлович [Миколайович] [?—?] — український громадсько-політичний діяч, редактор.

Викладав у вищих початкових училищах Хабаровська. Упродовж весни—осені 1917 р. був головою Хабаровської української громади. У липні того ж року висувався кандидатом до Хабаровської міської думи як представник українців та мусульман міста. Редагував першу українську газету в Хабаровську — «Хвиля України» (1917). Наприкінці 1917 р. виїхав з міста [20, с. 86; 48, с. 3].

(15) Ільченко І. [? — ?] — автор низки публікацій на сторінках владивостоцької газети «Щире Слово» (1919—1920), зокрема «Ціль самостійности» (1919. — № 40) [26, с. 134].

(16) Качановський М. [? — ?] — автор публікацій у владивостоцькій газеті «Щире Слово» (1919—1920), зокрема статті «Шкільне життя» (1919 — № 19), у якій порушено тему українського шкільництва на Зеленому Клині [26, с. 131].

(17) Кийович Василь Опанасович [1891, Кам'янсько-Струмилівський пов., Галичина — після 1943 р.] — український громадсько-політичний діяч, журналіст.

Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Під час Першої світової війни його було мобілізовано до австро-угорського війська. У чині старшини потрапив до російського полону та був вивезений на Далекий Схід — до табору на Красній Річці, що біля Хабаровська. Завдяки клопотанню Хабаровської української громади був звільнений у грудні 1917 р.

Активний учасник українського громадсько-політичного життя на Зеленому Клині у 1917—1921 рр.: брав участь у створенні та діяльності низки українських товариств у Хабаровську, згодом — у Владивостоці та Імані; впродовж 1920—1921 рр. був заступником голови хабаровського товариства «Просвіта»; у 1920 р. — секретарем Українського національного комітету в Імані; учасник усіх Українських Далекосхідних з'їздів та заступник голови на 3-му з'їзді; у січні 1921 р. очолив список кандидатів від українців Хабаровська на виборах до Установчих зборів української Далекосхідної Республіки; належав до розробників її законодавчих актів. Автор низки матеріалів на сторінках українських часописів, зокрема у хабаровській газеті «Ранок» (тут було опубліковано одну з перших його статей). У 1919 р. — серед співробітників владивостоцької газети «Щире Слово».

Наприкінці 1922 р. В. Кийовича було заарештовано більшовиками та відкрито проти нього судове провадження за звинуваченнями за ст. 59 та 70 КК РРФСР (пропаганда і агітація з метою допомогти «міжнародній буржуазії»). Один із обвинувачуваних на Читинському процесі, на якому його через відсутність доказів складу злочину було виправдано.

На початку 1930-х рр. жив у Хабаровську, де заробляв на життя працею старшого консультанта «Дальстройсоюза». 20 лютого 1931 р. удруге був заарештований, але знову через відсутність доказів вчинення злочину звільнений у липні того ж року.

Згодом повернувся до Галичини. Від початку 1939 р. й у роки Другої світової війни жив у Варшаві. Тут співпрацював з Українським океанічним інститутом та фінансово його підтримував. Спогади п. н. «Національне відродження Зеленої України» та «Літопис Зеленої України» опублікував на сторінках наукових збірників Інституту: «Океанічний збірник» (Майнц-Кастель, 1946. — № 1) та «Український Океанічний Інститут» (Женева, 1947. — Ч. 14).

Після Другої світової війни — на еміграції у США. Автор передмови до праці І. Світа «Український Далекий Схід» [20, с. 76, 95, 107, 231; 26, с. 130; 34; 40, с. 199; 50, с. 21, 25, 26, 28, 36; 54, с. 63].

(18) Кириченко (Кириченко-Могिला) Гаврило Прохорович [?, с. Чернігівка, тепер — Приморський край, Російська Федерація — початок вересня 1918, м. Хабаровськ, Російська Федерація] — український громадсько-політичний діяч, видавець, редактор.

Від 1909 р. входив до складу напівлегального Українського гуртка у Владивостоці. 1914 р. мобілізований до російського війська.

Після революційних змін у Російській імперії 1917 р. — серед організаторів Хабаровської української громади (постала у березні 1917 р.). Упродовж березня—травня того року був головою її ради. Висувався кандидатом від цього громадського об'єднання на виборах до Хабаровської міської думи. Як представник партії есерів входив до складу виконавчого комітету Хабаровської ради робітничих і солдатських депутатів. У 1917—1918 рр. видавав, а згодом і редагував першу українську газету в місті п. н. «Хвиля України». Був ініціатором створення цього видання. У січні 1918 р. — учасник 2-го Українського Далекосхідного з'їзду, на якому був обраний головою Тимчасового Далекосхідного Українського крайового комітету, що мав підготувати статут Української Далекосхідної крайової ради. Згодом — серед організаторів Української Далекосхідної театраль-но-артистичної спілки.

На початку вересня 1918 р. Г. Кириченка було заарештовано («з обвинуваченням активної праці» як члена виконкому Хабаровської ради робітничих і солдатських депутатів) і розстріляно козаками одного із загонів отамана Уссурійського козацтва І. Калмикова [20, с. 107, 195, 217, 238; 40, с. 199; 42, с. 58; 48, с. 3].

(19) Кисільов (Кисильов) Дмитро Михайлович [1879 — ?] — український громадський діяч, публіцист.

1909 р. працював службовцем у Владивостоцькому відділенні Сибірського банку.

Активний учасник українського національного руху на Зеленому Кліні 1917—1921 рр. У липні 1918 р. висувався кандидатом у члени ради владивостоцького товариства «Просвіта» (входив до складу шкільної комісії, з квітня 1920 р. був заступником голови) та кандидатом у члени Владивостоцької української окружної ради (від травня 1919 р. до 1922 р. очолював її). У травні 1919 р. брав участь у 2-й сесії Української Далекосхідної крайової ради, у квітні 1920 р. — у підготовці 5-го Українського Далекосхідного з'їзду. Від листопада 1920 р. — заступник голови і секретар з освітніх та видавничих справ Українського Далекосхідного секретаріату. Активно співпрацював із газетою «Щире Слово» (Владивосток, 1919—1920). На прожиття заробляв працею завідувача конфліктної частини відділу праці Приморської обласної земської управи.

У листопаді 1922 р. заарештований більшовицькою владою. 1924 р. на Читинському процесі йому було висунуто обвинувачення на підставі ст. 68 КК РРФСР та засуджено до одного року позбавлення волі (однак відразу ж звільнено від відбуття цієї частини покарання) та двох років втрати прав [20, с. 108, 260; 50, с. 35, 36].

(20) Ковтун Теодосій Євтихійович [бл. 1873 — ?] — український громадський і кооперативний діяч, видавець, редактор.

Обіймав посаду роз'їзного чиновника 1-го розряду відділення поштового перевезення Уссурійської залізниці. Редагував російськомовну газету «Океанский вестник», що виходила у Владивостоці впродовж 1909—1914 рр. Водночас брав участь у діяльності й був членом правління Українського клубу в Харбіні.

Упродовж 1917—1920 рр. — активний учасник українського національного життя у Владивостоці та Хабаровську: співорганізатор, заступник голови і голова Хабаровської української громади; кандидат до Хабаровської міської думи; член, згодом — голова владивостоцького товариства «Просвіта»; співфундатор далекосхідного українського кооперативу «Чумак»; кандидат до Тимчасових Народних зборів Далекого Сходу від Владивостоцької української окружної ради; багаторазовий кандидат від українських організацій до Владивостоцької міської думи.

У 1921 р. видавав та редагував українську газету «Громадська Думка» у Владивостоці. Того ж року входив до складу редколегії календаря «Нова Україна» (Владивосток). 1922 р. виїхав до Харбіна [20, с. 57, 69, 110, 215, 238, 255; 40, с. 202; 41; 47, с. 146].

(21) Косозуб Денис [? — ?] — автор низки публікацій на сторінках владивостоцької газети «Щире Слово» (1919—1920), як-от «Становище хлібороба» (1919. — № 23) [26, с. 134].

(22) Кошовий Йосип Якимович [? — ?] — український громадський діяч, редактор. У 1921 р. редагував газету «Українська Думка» (Владивосток). Наприкінці лютого 1922 р. заарештований більшовиками. Впродовж 5 лютого — 9 березня 1923 р. перебував у в'язниці м. Чита. За браком доказів складу злочину у його діяльності був звільнений до суду [20, с. 121; 40, с. 202; 48, с. 3].

(23) Кукуруза Степан Т. [?, Подільська губ. — 1936] — український громадський, культурний та освітній діяч, редактор, журналіст.

Працював у сільській школі на Поділлі. Через активну громадянську позицію 1906 р. його було позбавлено права на вчителювання і вислано до Сибіру. Згодом переїхав до Маньчжурії. Жив у Харбіні, де працював службовцем Китайсько-Східної залізниці. Водночас брав активну участь в культурному житті місцевої української громади: у 1909 р. був диригентом хору при товаристві «Український Клуб»; від 1910 р. — організатором і багаторічним головою аматорського музично-драматичного гуртка «Бандура». Не полишав цього напрямку діяльності і надалі. Зокрема, за інформацією І. Світа, останній виступ очолюваного ним хору відбувся взимку 1934/1935 р.

Публікувався на сторінках російськомовного пресового органу Китайсько-Східної залізниці у Маньчжурії — у щоденній газеті «Харбинский вестник», яка виходила від 1903 р. Від березня 1917 р. був секретарем тимчасового Українського бюро в Харбіні. У липні того ж року як член правління Українського клубу обраний до президії Маньчжурської української окружної ради та призначений керівником її культурно-просвітньої секції. Перший редактор літературно-політичного тижневика «Засів» (Харбін, 1917).

Восени 1918 р. брав участь у роботі 4-го Українського Далекосхідного з'їзду, на якому був обраний до складу Українського Далекосхідного секретаріату. Впродовж 1918—1919 рр. — секретар консульства спочатку Української Держави, згодом — УНР на Далекому Сході.

Співзасновник, активний учасник та заступник голови українського православного Братства святої Покрови в Харбіні, диригент хору єдиної на Далекому Сході української православної церкви, яка заходами Братства була заснована восени 1918 р. У цей же період життя входив до складу ревізійної комісії харбінського товариства «Просвіта».

Уклав та видав граматику й читанки («Перша читанка» та «Рідні зерна») для початкової школи, які тривалий час використовувалися в українських школах у Маньчжурії.

1936 р. виїхав із родиною до СРСР, де був розстріляний. Його фотографія зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, в особистому фонді художника-графіка К. С Козловського (ф. 381) [11; 20, с. 20, 115; 40, с. 199; 41; 42, с. 59; 46, с. 125; 47, с. 146; 48, с. 3; 58, с. 48, 49].

(24) Летуґа Панас [? — ?] — український громадський діяч, видавець. У 1920—1921 рр. на станції Маньчжурія видавав тижневик «Манівець». У 2-му числі цього видання опублікував статтю «Часопись “Зоря”», у якій висвітлив історію видавання цього пресодруку у Нікольську-Уссурійському. У 1924 р. — голова ради Української громади в Маньчжурії [55, с. 38; 65, с. 13].

(25) Мигулін (Мигулин) Володимир Васильович [артист. псевд.: Любін; 26.06.1892, Харківська губ. — ?] — український громадський та культурний діяч, видавець, редактор.

Навчався у Харківській духовній семінарії, Харківському університеті, від 1916 р. — у Тифліській школі прапорщиків. На фронт Першої світової війни потрапив у 1917 р.

Від 1919 р. — на Далекому Сході. Активний учасник українського громадського та культурного життя на Зеленому Клині, у Маньчжурії та Китаї. 1919 р. був одним із організаторів культурної роботи серед вояків 1-го Українського далекосхідного Ново-Запорізького куреня вільного козацтва у Владивостоці.

Упродовж 1920—1921 рр. був режисером та уповноваженим 1-го Далекосхідного товариства українських артистів; видавав у Нікольську-Уссурійському часопис «Зоря»; заснував та очолював видавництво «Сяйво». У 1921 р. був завідувачем місцевого відділу українського далекосхідного крайового кооперативу «Чумак», головою Нікольсько-Уссурійського Українського національного комітету та редактором його пресового органу — рукописного тижневика «Українське Життя». Дописував до цього видання та особисто від руки «на спеціальному папері для тиражування на мімеографі писав кожен номер».

Намагаючись уникнути мобілізації до війська меркуловського уряду, восени 1921 р. виїхав до Маньчжурії. Упродовж 1925—1934 рр. жив у Харбіні. На прожиття заробляв працею водія-механіка та зубного техніка. Від 1935 р. — у Китаї: спочатку в Імяньпо, згодом — у Тяньцзіні та Ціндао. Живучи в Ціндао, відновив активну громадську діяльність: очолював товариство «Просвіта», місцеву Українську громаду, 1937 р. був співзас-

новником та редактором української двотижневої газети «На Далекому Сході».

У 1940 р., уникаючи нападок російської білої еміграції, повернувся до Маньчжурії. Оселився в Хінганських горах — у селищі на станції Барим. На життя заробляв дантистською практикою [12; 14, с. 427; 15; 20, с. 136, 137; 38; 54, с. 241, 242, 249—251; 66].

(26) Мироненко Ю. [крипт.: Мирон-ко Ю.; ? — ?] — український публіцист. 1910 р. під криптонімом Ю. Мирон-ко публікувався на сторінках київської газети «Рілля». Згодом — на Далекому Сході. Як автор співпрацював із владивостоцьким часописом «Українець на Зеленому Клині» (1917—1920) [8, с. 243].

(27) Несторович Володимир Т. [псевд. і крипт.: Север, В. Север, В. Н., в. н., В. Н-вич, Вол. Нест.; 23.01.1895, м. Львів — 05.02.1980, м. Делройт, США] — український громадський діяч, економіст, педагог, журналіст, редактор.

Народився у сім'ї урядовця. Середню освіту здобув в Академічній гімназії Львова. Зі шкільної лави (1914 р.) був мобілізований до австро-угорського війська, у складі якого брав участь у Першій світовій війні. У чині молодшого старшини був учасником боїв на російському фронті. Після того, як потрапив до полону, обмеження волі відбував у низці таборів, зокрема у таборі в Нікольську-Уссурійському (від кінця 1918 р.).

Потрапивши на Зелений Клин, одразу влився в місцеве національне українське життя: брав участь у діяльності низки українських товариств Нікольська-Уссурійського; впродовж 1919—1920 рр. був секретарем і писарем Нікольсько-Уссурійської української окружної ради, учасником одного із Українських Далекосхідних з'їздів, організатором таборових гуртків, зокрема редакційного. Співзасновник та редактор газети «Наша Доля» (Нікольськ-Уссурійський, 1920). Вміщував на його сторінках численні статті політичної тематики (серед них: «Чи провинився Петлюра?», «Невдача Польщі», «Кроваві роковини», «З польсько-більшевицького фронту»). Водночас публікувався у владивостоцькому щоденнику «Щире Слово» й, за твердженням автора словникового гасла до енциклопедичного видання «Зелений Клин», брав участь у видаванні нікольсько-уссурійського тижневика «Зоря».

1920 р. через Японію перебрався до Європи. Як колишній військово-вослужбовець австрійського війська був переправлений до Відня. Нове життя розпочав із навчання у Високій школі світової торгівлі. На сторінках віденського часопису «Воля» опублікував грамоту отамана Г. Семе-

нова до українського населення Далекого Сходу та подав коментарі до нього. Після закінчення навчання вчителював в Сілезії, зокрема у м. Катовіце (Польща). Згодом написав наукову розвідку про значення морської торгівлі для Польщі, за яку отримав диплом інженера економіки у Високій торговельній школі м. Льєж (Бельгія).

Згодом повернувся до Львова, де викладав на вищих курсах при торговельній школі й відновив журналістську та редакторську діяльність: на економічні теми дописував до низки українських часописів, очолював редакцію двотижневика «Торгівля і Промисел» (1934—1939), редагував сторінку «Економічний огляд», що велася у «Ділі» впродовж 1932—1939 рр. Окрім того, надсилав матеріали до «Маньджурського Вістника».

Після Другої світової війни емігрував до США. Жив у Детройті, брав участь у діяльності місцевих українських товариств й організацій (ОбВУА, Товариство українських інженерів, Літературно-мистецький клуб) та був співзасновником кредитної спілки «Самопоміч». Не полишав і редакторської та журналістської роботи: редагував детройтські часописи «Наш Контакт» (1954—1959), «Українська Газета»; був співредактором нью-йоркського журналу «Наш Світ» (1951—1962); багато публікувався у цьому та інших українських пресодруках, що виходили на теренах Північної Америки, зокрема у детройтському тижневику «Український Прометей» (тут надрукував спогади «Мої зустрічі і розмови з Ю. Мова-Глушко»).

Член Об'єднання українських письменників «Слово». Автор книг: «Упрощене книговодство», «Підручник про книговодство», «Проблеми сучасної економії», «Серця і буревії» (1965) та історичних праць «Закарпатські українці в чехословацькому корпусі генерала Свободи» й «Українські купці і промисловці в Західній Україні поміж двома світовими війнами. 1920 — 1945» (1977) [20, с. 64, 137, 143; 32; 35; 54, с. 59, 157, 220; 57].

(28) Новицький Микола Костянтинович [псевд.: Іона Вочревісущий, Точка; 28.07(10.08).1884, с. Рудівка¹, нині — Прилуцького р-ну Чернігівської обл. — 05.07.1939, ?] — український громадсько-політичний діяч, журналіст, редактор, видавець.

Народився у сім'ї волосного писаря. Займався самоосвітою. 1902 р. склав іспит на звання народного вчителя. Викладав у школах сіл Рудівка та Товмачівка на Полтавщині. Був активістом спершу Револуційної української партії, від 1903 р. — Української соціал-демократичної робітничої партії. Через виразну громадсько-політичну позицію та активну діяльність

¹ За іншими даними: с. Білоцерківці Лохвицького пов. Полтавської губ., нині — Пирятинського р-ну Полтавської обл.

зазнав переслідувань влади: 1905 р. його було заарештовано, за іншими даними (припускаємо, що це помилкові відомості), вислано до Тобольської губернії.

Педагогічну та політичну діяльність поєднував із творчою — літературною та журналістською. В українській пресі публікувався від 1906 р.: спочатку подавав оповідання та нариси до журналу Олени Пчілки «Рідний Край», згодом — до «Літературно-Наукового Вісника» та щоденника «Рада».

1912 р. переїхав до Катеринослава (нині — м. Дніпро), працював учителем і займався журналістикою: був репортером місцевих російськомовних часописів «Южная заря» та «Екатеринославская мысль», друкував літературні й публіцистичні твори на сторінках ілюстрованого двотижневика Д. Дорошенка «Дніпрові Хвилі».

1915 р. опинився на Далекому Сході, де прожив близько десяти років. Працював службовцем в управлінні Владивостоцьких вагонозбірних майстерень. Продовжував активну громадсько-політичну діяльність: спочатку був активним діячем українського національного руху (організатор і голова Владивостоцької української громади; голова просвітньо-театрального гуртка Народного дому та співкерівник українського хору; член міської ради УСДРП; член «Просвіти» та її представник у Владивостоцькій українській окружній раді; делегат 4-го Українського Далекосхідного з'їзду), згодом (1920 р.) радикально змінив погляди й став прибічником ідей спочатку російських соціал-демократів (член виконкому ради міської організації РСДРП, через деякий час — депутат Владивостоцької міської думи від цієї партії), а невдовзі — більшовиків (член ВКП(б) і місії Далекосхідної Республіки в Китаї). Упродовж цього часу співпрацював із низкою місцевих часописів (не лише публікувався на їхніх сторінках, а й нерідко виконував функції редактора чи працівника редакції): російськомовних — «Рабочая газета» (був співредактором цього видання), «Далекая окраина» (редактор), «Дальневосточное обозрение» (редактор), «Красное знамя» (відповідальний редактор), «Тихоокеанская звезда» (відповідальний редактор) та україномовного щоденника «Щире Слово».

Від липня 1920 р. до січня 1923 р. перебував у Шанхаї, де редагував газету «Шанхайская жизнь».

1925 р. за розпорядженням партійних чиновників змушений був переїхати до України. Як досвідченому журналістові, йому було довірено працювати у відділі преси ЦК КП(б)У. Решту свого життя присвятив журналістській та редакторській діяльності — публікувався майже в усіх часописах республіканського значення, редагував журнали «Безвірник», «Червона преса» та «Східний світ», був заступником редактора «Вістей

ВУЦВК», де публікував сатиричні матеріали й фейлетони, обстоюючи провладні позиції.

Наприкінці 1920-х й у 1930-х рр. очолював видавництва «Література і мистецтво» (згодом — Держлітвидав), написав та видав низку книг про Далекий Схід, як-от: «Зелений Клин (Приморщина)» (1928), «Японія» (1930), «На Китайсько-Східній залізниці» (1930), «У боротьбі за радянський край» (1932). Окрім того, очолював кафедру в Комуністичному інституті журналістики та був заступником директора Українського науково-дослідного інституту Близького Сходу.

У січні 1938 р. його було заарештовано з обвинуваченням у шпигунській діяльності. У березні 1939 р. засуджено до розстрілу, вирок було виконано 5 липня того року. Точних відомостей про місце його страти та захоронення встановити не вдалося [20, с. 145, 146, 196, 244; 26, с. 130; 31; 54, с. 46].

(29) Онуфрієнко А. [? — ?] — український громадський діяч, редактор. У 1920 р. редагував щоденну газету «Щире Слово» (Владивосток, 1919—1920) [40, с. 200; 48, с. 3].

(30) Пештич Гр. [? — ?] — український громадсько-політичний діяч, редактор, журналіст.

До Першої світової війни — серед активістів українського громадсько-політичного життя у Санкт-Петербурзі: член громади й автор публіцистичних статей «в українських справах» до преси.

На Далекому Сході публікувався на сторінках російськомовної газети «Харбинский вестник», яка була органом Китайсько-Східної залізниці в Маньчжурії. 1917 р. як делегат від харбінського Українського клубу брав участь у 1-му Українському Далекосхідному з'їзді. Того ж року був редактором літературно-політичного тижневика «Засів», що видавався Маньчжурською українською окружною радою та автором низки публікацій на його сторінках.

Як склалася доля далі — невідомо. У списку «Учасники Білого руху в Росії» зареєстровано такі відомості про Г. П. Пештича: «В еміграції в Китає. Ум. 3 сен. 1935.». На сучасному етапі наукового дослідження не вдалося довести, що ця інформація стосується розшукуваного нами Пештича Гр. [48, с. 3; 51, с. 155; 58, с. 48; 67].

(31) Радіонов (Родіонов) Антон Семенович [? — ?] — український громадський діяч, редактор. У квітні 1918 р. — учасник 3-го Українського Далекосхідного з'їзду, на якому разом з Д. Боровиком виконував

обов'язки секретаря. На 4-му Українському Далекосхідному з'їзді (Владивосток, 24 жовтня 1918 р.) його було обрано членом Українського Далекосхідного секретаріату. 1919 р. редагував газету «Щире Слово» (Владивосток, 1919—1920) [16, с. 503; 20, с. 17, 18, 226; 42, с. 59; 48, с. 3].

(32) Розенко М. [? — ?] — український публіцист. Дописував до владивостоцької газети «Українець на Зеленому Клині» (1917—1920).

(33) Романюк А. Н. [? — ?] — український громадський діяч, учитель, публіцист.

До революційних подій 1917 р. працював учителем у Хабаровському реальному училищі.

У період українського національного піднесення на Зеленій Україні займався активною громадською та політичною діяльністю: один з організаторів Хабаровської української громади, член її організаційного комітету, представник у Комітеті громадської безпеки міста Хабаровська та у партії сибіряків-федералістів, а від 26 червня 1917 р. — член ради Хабаровської української громади; учасник з'їзду українських вчителів Приморської округи; голова 1-го Українського Далекосхідного з'їзду. Дописував до газети «Хвиля України» (Хабаровськ, 1917—1918) [20, с. 17, 170].

(34) Світ Іван Васильович [справж.: Світланов; крипт.: С., І. С.; 27.04.1897, Старобільський пов. Харківської губ. — 08.03.1989, м. Сіетл, США] — український громадський і політичний діяч, історик, філателіст, журналіст, редактор, видавець.

Народився у сім'ї священика. Освіту здобував у початковій школі м. Куп'янська, Харківській духовній семінарії та на фізико-математичному факультеті Харківського університету.

З весни 1918 р. до осені 1922 р. — у Владивостоці. Працював службовцем у різних військових та цивільних установах, був активним учасником національного життя та діяльним журналістом. Зокрема, долучився до роботи місцевого осередку «Просвіти», входив до складу ревізійної комісії українського крайового кооперативу «Чумак». Упродовж 1919—1922 рр. співпрацював як редактор, видавець, кореспондент і публіцист із низкою місцевих російськомовних часописів («Вечерняя газета», «Восход», «Далекая окраина», «Рассвет») та з україномовним щоденником «Щире Слово». Окрім того, 1919 р. був співробітником Сибірської телеграфної агенції та англійського журналу «Ехо» (публікував статті з економічних та фінансових питань), видав два числа англомовного журналу

«Далекосхідні Ринки»; 1920 р. очолював Далекосхідне українське пресове бюро, яке щодня випускало машинописні бюлетені для місцевої преси; 1922 р. видавав тижневик «Полезные известия», в якому вміщував статті української тематики.

У жовтні 1922 р. виїхав спочатку до Харбіна, згодом — до Шанхая. На життя заробляв працюючи у планово-економічному відділі Китайсько-Східної залізниці. Продовжував працювати на журналістській ниві: впродовж 1925—1929 рр. був співробітником газети «Коммерческий телеграф» (Харбін); заснував у Харбіні Українську видавничу спілку; впродовж 1929—1930 рр. був співредактором створеної у російській газеті «Гунбао» тематичної сторінки «Украинская Жизнь»; від вересня 1932 р. до липня 1937 р. — видавцем, редактором та автором (публікувався на його шпальтах і під крипт. С., І. С.) тижневика «Маньчжурський Вістник» (Харбін); 1935 р. організував трансляцію українських передач на Харбінському радіо; у 1941—1942 рр. був редактором англomовного часопису «The Call of the Ukraine» (Шанхай); у 1941—1944 рр. — редактором газети «Український Голос на Далекому Сході» (Шанхай); публікував матеріали про життя українців на Далекому Сході у «Ділі», «Літописі Червоної Калини» та в інших, не лише українських, часописах (серед них: «Гунбао», «Экономический Вестник Маньчжурии», «Свобода», «Deutsche Mandschurische Nachrichten», «Harbin Commercial Post»). Окрім того, брав активну участь у діяльності місцевих українських товариств і організацій: Союзу української молоді, товариства «Просвіта» та Українського національного дому; був головою ревізійного комітету української православної церкви в Маньчжурії, клубу «Прометей», співорганізатором і керівником Союзу українських емігрантів, Української національної колонії у Шанхаї та інших осередків українського національного життя в Маньчжурії та Китаї.

1951 р. перебрався до США. Присвятив себе науковій діяльності в історичній, економічній та бібліографічній галузях. Став науковим співробітником, згодом — членом-кореспондентом та дійсним членом Української вільної академії наук у США, дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка й Українського історичного товариства. Продовжував активну співпрацю із щоденником «Свобода», публікувався на сторінках журналу «Український Історик» (Нью-Йорк), у «Науковому збірнику УВАН» (Нью-Йорк), виданні «Ukrainian Quarterly» [«Український Квартальник»] (Нью-Йорк), у низці інших українських часописів США і Канади; упродовж 1961—1972 рр. редагував журнал «Український Філателіст».

Окрім численних публікацій на сторінках газет та журналів, творча спадщина І. Світа налічує низку книжкових видань українською, росій-

ською та японською мовами, присвячених висвітленню життя українців у Сибіру, на Далекому Сході, у Китаї та Японії, серед них: «Український Національний Дім у Харбіні: Півтора року життя УНД» (1933), «Український Дальний Восток» (1934), «Зелена Україна» (1949), «Суд над українцями в Читі: 1923—1924 роки» (1964), «Українсько-японські взаємини 1903—1945» (1972) [20, с. 99, 173—176; 24; 25; 40, с. 203, 204; 48, с. 3; 49, с. 160; 54, с. 50, 94, 101].

(35) Северіян Олекса [? — ?] — український громадський діяч, публіцист. На сторінках єдиного відомого номера газети «Вісти Українського Клуба в Харбіні» (1917) опубліковано його статтю «Не одною мірою», у якій порушено питання українсько-російських стосунків. Зважаючи на її початок (як-от: «Я уже згадував якимось в одній статті...»), до цього він друкувався на шпальтах й інших часописів [56].

(36) Ситницький Яків Кирилович [Херсонщина — ?] — український громадський діяч, видавець, редактор.

Народився у сім'ї священика. Учасник революційних подій 1905 р. у Російській імперії. Опинившись на Далекому Сході (Амурщина), на прожиття заробляв працею статистика.

У березні 1917 р. — співзасновник (із В. Кушнарком) та член першого складу Благовещенської української громади. На початку липня того ж року головував на зборах вояків-українців «місцевої залогі», на яких було ухвалено рішення про створення окремої української частини. Того ж місяця його було обрано до Благовещенської міської думи, а невдовзі Амурською українською обласною радою внесено до списку кандидатів на виборах до Всеросійських Установчих зборів. 1917 р. з його ініціативи у місті почала виходити перша українська газета «Українська справа на Амурі». Я. Ситницький не лише редагував цей часопис, а й вкладав у його видавання власні кошти.

На 4-му Українському Далекосхідному з'їзді, що відбувся у Владивостоці 24 жовтня 1918 р., його було обрано членом Українського Далекосхідного секретаріату — довірено посаду секретаря з економічних питань. Однак наступного дня він виїхав із Владивостока, склавши цим із себе довірені обов'язки.

Упродовж 1921—1923 рр. — у Харбіні. Працював викладачем українознавства у місцевій українській гімназії, брав участь у роботі церковно-будівельного комітету, що опікувався питанням будівництва українського храму Покрови Пресвятої Богородиці. Згодом прийняв радянське громадянство і працював на Північно-Маньчжурській залізниці. Автор

низки праць зі статистики Далекого Сходу [20, с. 16, 17, 42, 156, 183; 40, с. 198; 42, с. 59; 48, с. 3].

(37) Сокіл Грицько [? — ?] — український громадський діяч, публіцист. На 2-му Українському Далекосхідному з'їзді (4—7 січня 1918 р., Хабаровськ) його разом із М. Нероновичем та Вировим було обрано делегатом від українців Зеленого Клину до українських Установчих зборів. Допишував до пресового органу українських соціалістів-революціонерів — газети «Хвиля України» (Хабаровськ, 1917—1918) [20, с. 226].

(38) Солод Федір [? — ?] — редактор українського щомісячного часопису «Вимоги Життя» (Харбін, 1921) [3].

(39) Стешко Федір Миколайович [04(19).09.1877, с. Кам'янка Сосницького пов. Чернігівської губ. — 31.12.1944, м. Прага, тепер — Чеська Республіка] — український громадський та військовий діяч, музикознавець, педагог, журналіст.

Початкову освіту здобув у зразковій церковнопарафіяльній школі при Київській духовній семінарії. 1891 р. закінчив навчання у Софійській духовній школі (Київ), 1898 р. — Київську духовну семінарію. Здобування богословської освіти поєднував із вивченням теорії музики у приватній музичній школі С. Блюменталя (Київ). Від 1898 р. вчителював у церковнопарафіяльній школі с. Тараща (нині — місто районного підпорядкування Київської обл.) та був диригентом соборного хору цього ж села.

Упродовж 1899—1901 рр. навчався у Київській військовій школі. 1901 р. отримав призначення на службу (у чині старшини) у 8-му Східно-Сибірському стрілецькому полку, який дислокувався на Далекому Сході. У його складі був учасником російсько-японської війни.

У 1908—1911 рр. продовжував здобувати освіту у Військово-юридичній академії в Петербурзі і водночас відвідував публічні музикознавчі лекції, концерти, уроки професора консерваторії Л. Сакетті. Написав кандидатську працю, яка конференцією Військово-юридичної академії була визнана найкращою.

Від 1912 р. — знову на військовій службі у віддаленому військовому гарнізоні на Далекому Сході. 1914 р. переїхав до Владивостока. Тут (уже в чині підполковника) служив на посаді помічника військового прокурора гарнізону.

Від березня 1917 р. — один з активних організаторів і діячів українського національного життя у місті: брав участь у створенні Владивостоцької української громади, спочатку керував її музичною та військовою

секціями, а від травня того ж року був головою; 1918 р. головував на 4-му Українському Далекосхідному з'їзді, згодом був секретарем з військових справ в Українському Далекосхідному секретаріаті; входив до складу шкільної комісії владивостоцького товариства «Просвіта», керував його хором; обирався кандидатом у члени ради владивостоцького відділення Імператорського музичного товариства; був співфундатором та членом правління кооперативу «Чумак», а у травні 1919 р. — учасником 2-ї сесії Української Далекосхідної крайової ради; брав участь у формуванні українських військових підрозділів на Зеленому Клині.

На прожиття заробляв працею вчителя співів у кількох середніх школах Владивостока та у місцевому педагогічному інституті, згодом учителював в українській школі міста.

1919 р. служив на посаді помічника військового прокурора Приамурської військової округи, згодом — керівника Українського революційного штабу у Владивостоці. Був учасником повалення колчаківського уряду у місті, у лютому 1920 р. за дорученням Українського Далекосхідного секретаріату виїхав на зустріч із представниками уряду УНР в екзилі. Виконавши доручені завдання, переїхав до родини у Кам'янці-Подільському, який через кілька днів по його приїзді опинився під владою більшовиків. Перебуваючи у місті, брав участь у створенні т. зв. «народної» консерваторії, викладав у ній теорію музики та був керівником одного з хорів.

Згодом залишив місто. У липні 1920 р. отримав посаду начальника прокурорського відділу головної військово-судової управи військового міністерства УНР, а від жовтня — начальника культурно-освітнього відділу Генерального штабу Армії УНР. У той період уперше спробував свої сили в журналістиці: надсилав до владивостоцького щоденника «Щире Слово» матеріали про події в Україні. 1921 р. входив до складу редколегії календаря «Нова Україна» (Владивосток).

З відступом українських військ перебрався до м. Ченстохова, згодом — до Тарнова (Польща). Керував хором державних установ УНР, влаштовував концерти.

1923 р. переїхав до Праги, де до 1924 р. вивчав музикознавство, естетику, філософію у Карловому університеті та публікував статті й рецензії в українському часописі «Нова Україна». Закінчивши студії, став організатором українського музичного життя у Празі, вів курси з історії української та світової музики, музичної естетики, педагогіки та етнографії, семінар з музикознавства в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі (1923—1933 рр.), згодом — у Карловому університеті та Українському вільному університеті. 1936 р. у

Карловому університеті захистив докторську дисертацію. До кінця життя займався науковою діяльністю.

З кінця 1920-х й упродовж 1930-х рр. публікував на сторінках журналів «Книголюб» (Прага), «Назустріч» (Львів), «Життя і Знання» (Львів), «Українська Музика» (Львів; входив до складу його редколегії) й у наукових збірниках Загреба, Праги й Ужгорода наукові, науково-популярні статті з історії української музики, біографічні та музикознавчі нариси про життя і творчість українських композиторів, знаних музикантів, критичні огляди та рецензії тощо [20, с. 190, 191; 30; 40, с. 197; 42, с. 57, 59; 47, с. 146; 54, с. 103; 60; 68].

(40) Ступак Онисим Якович [? — ?] — український освітній та громадський діяч, публіцист.

Член Нікольсько-Уссурийської української громади та перший її голова (до 30 липня 1917 р.). Упродовж 1917 р. очолював засноване у цьому ж місті фахове товариство освітян — «Далекосхідний Союз Учителів»; один з ініціаторів скликання 1-го Українського Далекосхідного з'їзду та заступник його голови; від липня — депутат Нікольсько-Уссурийської міської думи. Від червня 1917 р. до січня 1918 р. був головою Тимчасового Українського Далекосхідного крайового комітету. Публікувався на сторінках хабаровської газети «Хвиля України» (1917).

1919 р. його було запрошено на роботу до української школи в Харбіні. У 1920-х рр. працював у цьому ж місті учителем 3-го (українського) міського училища та очолював Союз українських втікачів Далекого Сходу в Харбіні [14, с. 425; 61].

(41) Тинченко П. [? — ?] — український громадський діяч, публіцист. Друкував матеріали просвітницького спрямування на сторінках газети «Ранок» (Хабаровськ, 1917—1918).

(42) Хмельницький Павло П. [? — ?] — український громадський діяч, видавець. У 1920 р. випускав перший український щоденник на Зеленому Клині — газету «Щире Слово» (Владивосток, 1919—1920), яка була офіційним виданням Українського Далекосхідного секретаріату [20, с. 267; 41; 48, с. 3].

(43) Яхно Павло Павлович [псевд.: П. Зелений; 01.10.1898, с. Хороль Приморської обл., тепер — адміністративний центр Хорольського р-ну Приморського краю, Російська Федерація — після 1954, СРСР] — український громадський діяч, видавець, редактор, журналіст.

Народився у сім'ї священика. У спогадах Г. Купецького подаються відомості про те, що на Далекий Схід П. Яхно потрапив у дитячому віці, коли його родина перебралася до цього краю з України. Навчався у вищому початковому училищі, після завершення якого до 1917 р. працював поштово-телеграфним службовцем.

Від 1917 р. — активний учасник українського громадського та культурного життя у Сибіру, зокрема, був секретарем ради Української громади в Новокиївську (нині — селище Нижньоудинського р-ну Іркутської обл., Російська Федерація). Згодом виїхав до Києва, де вступив до лав українського війська. У грудні 1918 р. брав участь в антигетьманському повстанні, за що його було нагороджено хрестом С. Петлюри.

Від 1919 р. — на Далекому Сході. Брав участь у партизанському рухові проти білогвардійської влади. У 1920 р. входив до складу Українського революційного штабу у Владивостоці та виконував обов'язки уповноваженого Українського Далекосхідного секретаріату у Приморській області. Осів у Нікольську-Уссурійському і впродовж 1920—1921 рр. був учасником місцевих українських товариств і організацій: входив до ради товариства «Просвіта», Союзу українців-середньошкільників та Спілки української молоді, секретарем Українського національного комітету й одним з основних співробітників його пресового органу — рукописного тижневика «Українське Життя». Дописував до цього видання та друкував його на мімеографі. Намагаючись уникнути т. зв. меркуловської мобілізації виїхав із Нікольська-Уссурійського.

У листопаді 1922 р. був заарештований більшовиками й упродовж року утримувався у Читинській в'язниці. Улітку 1923 р., скориставшись тимчасовим досудовим звільненням, утік до Харбіна. Тут на прожиття заробляв працюю водія на автоб'їржі та брав активну участь у житті місцевої української громади, зокрема, входив до складу її політичного проводу. Водночас був членом «Просвіти», виконував обов'язки скарбника, ревізора, а невдовзі — секретаря цього товариства. Згодом його було призначено адміністратором Українського національного дому в Харбіні, потім — членом управи та секретарем, а 1935 р. — головою управи. П. Яхно — співзасновник та один із провідних діячів Спілки українських емігрантів у Маньчжурії (СУЕ) й Української національної колонії в Харбіні (УНК). 1937 р. через розбіжність поглядів із тодішнім керівником УНК його було виключено з цієї організації, однак 1939 р. відновлено у членстві. Впродовж 1944—1945 рр. був начальником культурно-просвітнього відділу правління УНК.

Один із співвласників і співробітників (адміністратор й автор) газети «Маньджурський Вістник», яка впродовж 1932—1937 рр. під редакту-

ванням І. Світа виходила у Харбіні. На її сторінках опублікував спогади п. н. «Читинський процес». 1940 р. в харбінському Українському національному домі відбувся захід, присвячений пам'яті П. Горового, на якому П. Яхно виступив із спогадами про голову українського кооперативу «Чумаки» та мецената українського книго- та пресовидання на Далекому Сході. 1949 р. у Нью-Йорку текст цього виступу (під псевд. П. Зелений) вишов друком п. н. «Петро Іванович Горовий».

У вересні 1945 р., після вступу до Маньчжурії радянських військ, П. Яхно був заарештований й вивезений до Радянського Союзу. Уже у листопаді того року його було засуджено (за ст. 58-4, 58-13 КК РРФСР) до 10 років таборів. Збереглися відомості лише про останній етап ув'язнення: у 1954—1955 рр. перебував у 43-й штрафній зоні на станції Анзьоба (біля м. Братськ Іркутської обл.). 1992 р. П. Яхно було посмертно реабілітовано [13; 14, с. 427; 20, с. 269, 270; 27, с. 347, 374, 387, 388; 38; 50, с. 25].

1. [Анонс] // Ранок. — Хабаровськ, 1918. — № 8. — С. 4.
2. Б-як [Біляк С.]. Діяльність місцевої «Просвіти» / Б-як // Наша Доля. — Нікольськ-Уссурійський, 1920. — № 2. — С. 2, 3.
3. Вимоги життя. — Харбін, 1921. — № 1. — С. 4.
4. Від Редакції // Наша Доля. — 1920. — № 2. — С. 3.
5. Від Редакції // Наша Доля. — 1920. — № 9/10. — С. 3.
6. Глушко Юрий Косьмич [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Глушко_Юрій_Косьмич.
7. Глушко-Мова Юрий Косьмич [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Глушко-Мова_Юрий_Косьмич.
8. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI—XX ст.) / О. І. Дей. — Київ, 1969. — 560 с.
9. Дроздовська О. Боровик Дмитро Миронович / О. Дроздовська // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 43—44.
10. Дроздовська О. Гадзаман Іван / О. Дроздовська // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2006. — Вип. 13. — С. 89.
11. Дроздовська О. Кукуруза Степан / О. Дроздовська // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 230—231.
12. Дроздовська О. Мигулин Василь / О. Дроздовська // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 273—274.

13. *Дроздовська О.* Яхно Павло / О. Дроздовська // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 516—517.
14. *Дрок Р.* Українці на Далекому Сході (допис з Харбіна) / Р. Дрок // Вістник. — Львів, 1939. — Кн. 6, т. 2. — С. 423—427.
15. Енциклопедія історії України. — Київ, 2009. — Т. 6. — С. 634.
16. Енциклопедія Сучасної України. — Київ, 2010. — Т. 10. — С. 499—505.
17. *Животко А.* Історія української преси / Аркадій Животко. — Київ, 1999. — 368 с.
18. «Засів» // Нова Рада. — Київ, 1918. — № 16. — С. 2.
19. «Засів» // Нова Рада. — 1918. — № 151. — С. 4.
20. Зелений Кли́н (Український Далекий Схід) : енциклопед. довід. / уклад В. Чорномаз. — Владивосток : Видавництво Далекосхідного федерального університету, 2011. — 286 с.
21. *Зелений П.* [Яхно П.]. Петро Іванович Горовий / Петро Зелений. — Нью-Йорк ; Шангай, 1949. — 18 с.
22. *Калинович І.* Реєстр української періодичної преси від 1816 року / Іван Калинович // ЛННБ. Від. рукописів. — Ф. 57, спр. 477.
23. Кілька слів до наших читачів // Наша Доля. — 1920. — № 1. — С. 1.
24. *Кулеша Н.* Світ Іван Васильович / Н. Кулеша // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2011. — Вип. 18. — С. 415—419.
25. *Кулеша Н.* Український редактор і журналіст Іван Світ: діяльність на Далекому Сході / Надія Кулеша // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. — 2016. — Вип. 6(22). — С. 438—447.
26. *Кулеша Н.* «Щире Слово» (1919—1920 рр.) з Владивостока — українська газета на Зеленому Клині / Надія Кулеша // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2010. — Вип. 2(18). — С. 128—138.
27. *Купецький Г.* Там де сонце сходить: Спогади бойовика ОУН на Далекому Сході / Грицько Купецький. — Торонто, 1988. — 500 с.
28. *Липецький Ф.* В Детройті помер сл. п. проф. Василь Білінський / Франц Липецький // Свобода. — Джерзі Сіті ; Нью-Йорк, 1973. — Ч. 189. — С. 4.
29. Маньчжурська Українська Окружна Рада [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Маньчжурська_Українська_Окружна_Рада.
30. *Медведик П.* Стешко Федір / П. Медведик // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2000. — Вип. 7. — С. 322—323.

31. *Мукомела О.* Новицький Микола Костянтинович / *О. Мукомела* // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1994. — Вип. 1. — С. 134—135.
32. *Наша Доля.* — 1920. — Ч. 1—9/10.
33. [Некролог] // *Свобода.* — 1973. — Ч. 184. — С. 3.
34. *Несторович В.* Не забудьте, що нас на Зеленому Клині 75 відс. / Володимир Несторович // *Діло.* — Львів, 1939. — Ч. 50. — С. 12.
35. *Несторович Володимир* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Несторович_Володимир.
36. *Нова українська газета* [анонс] // *Наша Доля.* — 1920. — № 9/10. — С. 3.
37. *Од редакції-видавництва* // *Українець на Зеленому Клині.* — Владивосток, 1917. — № 1.
38. *П. Тижневик «Українське Життя»* / П. // *Маньджурський Вістник.* — Харбін, 1935. — № 26(113). — С. 2.
39. [Повідомлення] // *Ранок.* — Харбін, 1917. — № 8.
40. *Попок А.* Діяльність української преси на Далекому Сході / Андрій Попок // *Альманах Українського Народного Союзу.* 1998. — Парсипані ; Нью-Йорк, [1998]. — С. 196—208.
41. *Попок А.* Україномовна преса в регіоні [Електронний ресурс] / Андрій Попок // *Кобза: Українці Росії : незалежний сайт діаспори.* — Режим доступу: <http://kobza.com.ua/ukrajinskyj-istorychnyj-klub/841-ukrajinomovna-presya-v-regioni-ukr.html>.
42. *Попок А. А.* Громадсько-політичне та релігійне життя українців на Далекому Сході в ХХ ст. / А. А. Попок // *Український історичний журнал.* — Київ, 1998. — № 6. — С. 54—67.
43. *Попок А. А.* Українські поселення на Далекому Сході : іст.-соціолог. нарис / Андрій Попок. — Київ, 2001. — 303 с.
44. *Пробудження серед українців на Далекому Сході* // *Свобода.* — 1921. — № 88. — С. 2.
45. *Р-р.* Лекція д-ра Тимоша Олесіюка / Р-р // *Свобода.* — 1948. — № 101. — С. 4.
46. *Реєстр розсекречених архівних фондів України : міжархів. довід.* — Київ, 2009. — Т. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних архівів України, кн. 1: Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України. — С. 125.

47. *Світ* I. З Далекосхідніх спогадів / І. Світ // Календар-альманах [Українського Народного Союзу] на 1966 рік: У 110-річчя народження і 50-річчя смерти Івана Франка. — Джерзі Ситі ; Нью Йорк, [1966]. — С. 145—147.
48. *Світ* I. Огляд преси Д. Сходу / І. Світ // Маньджурський вістник. — 1935. — № 26(113). — С. 2, 3.
49. *Світ* I. «Свобода» і Далекий Схід / Іван Світ // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1973. — Джерзі Ситі ; Нью Йорк, [1973]. — С. 159—166.
50. *Світ* I. Суд над українцями в Чіті (1923—1924 роки) / І. Світ. — Лондон, 1964. — 38 с.
51. *Світ* I. 1917 рік на Далекому Сході / Іван Світ // Золоті роковини. До 50-річчя великої української національної революції та відновлення української державности. 1917—1967 : календар-альманах Українського Народного Союзу на 1967 рік. — Джерзі Ситі ; Нью Йорк, 1967. — С. 151—164.
52. [*Світ* I.] «Українець на Зеленому Клині» / С. // Маньджурський Вістник. — 1934. — № 14(70). — С. 1.
53. *Світ* I. Український консулят в Харбіні / І. Світ // Календар «Свободи» на звичайний рік 1957. — Джерсі Ситі, 1957. — С. 127—132.
54. *Світ* I. Українсько-японські взаємини 1903—1905: історичний огляд і спостереження / Іван Світ. — Нью-Йорк, 1972. — 372 с.
55. Священномученик Василій Митрополит Київський і всієї України / за ред. Є. Заплетнюка. — Київ ; Тернопіль, 2008. — 58 с.
56. *Северіян* О. Не одною мірою / Олекса Северіян // Вісти Українського Клуба. — Харбін, 1917. — № 1. — С. 4.
57. *Сидоренко* Н. Несторович Володимир / Н. Сидоренко // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2001. — Вип. 8. — С. 196—198.
58. *Сидоренко* О. Українська преса Китаю / Олександр Сидоренко // Українська преса за межами України : матеріали наук.-практ. конф. / упоряд. Н. М. Сидоренко. — Київ, 1996. — С. 47—50.
59. *Скальський* В. Образ подій української революції 1917 р. в україномовній пресі Австро-Угорщини та США / Віталій Скальський // Український історичний збірник. — Київ, 2010. — Вип. 13. — С. 178—192.
60. Стешко Федір Миколайович [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стешко_Федір_Миколайович.
61. Ступак Онисим Якович [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ступак_Онисим_Якович.

62. *Тернопільський Ю. Л.* Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Л. Тернопільський. — Джерзі Ситі, 1974. — 178 с.
63. «Українська Амурська Справа» // Нова Рада. — 1917. — № 43. — С. 4.
64. Українська преса Д. Сходу // Маньджурський вістник. — 1935. — № 26(113). — С. 2.
65. Українські й тематично українські періодичні й серійні видання в Російській Федерації та її попередниках (Друге видання пробної версії) / склав Олександр Малицький. — Калгарі, Альберта, Канада, 2006. — 76 с.
66. Українці Китаю [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українці_Китаю.
67. Учасники Білого руху в Росії — Пе-Пи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://погибшие.рф/архив/uchastniki-grazhdanskoj-vojny/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-pe-pi.html>.
68. Федір Стешко: член секретаріату далекосхідної крайової ради // Щире Слово. — Владивосток, 1920. — № 2.
69. *Чорномаз В.* Основоположник українського руху на Зеленому Клині (До 130-річчя від дня народження Дмитра Боровика) [Електронний ресурс] / В'ячеслав Чорномаз. — Режим доступу: <http://kobza.com.ua/gorlycja-vladyvostok/1745-osnovopolozhnyk-ukrajinskogo-ruhu-na-zele-nomu-klyni.html>.
70. *Shaohua Diao.* Краткий обзор истории русской печати в Харбине / Diao Shaohua // *Revue des études slaves.* — Paris, 2001. — № 2. — P. 403—445.

Ольга Палюх

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ЧАСОПИСИ-ЕФЕМЕРИДИ 1920-х рр. У ЛЬВОВІ: ФУНКЦІОНУВАННЯ І ТЕМАТИКА

Проаналізовано проблеми функціонування української преси у Львові у період суспільно-політичної нестабільності та польсько-го авторитаризму в Галичині упродовж 1920-х рр., з'ясовано причини «короткотерміновості» українських громадсько-політичних часописів, висвітлено їх тематичні особливості.

Ключові слова: часописи-ефемериди, видавничий рух, українсько-польські відносини, цензурні утиски.